Spr. L

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

1988 / GEGUŽĖ - MAY / Nr. 5 (199) $1.00

Mrs S Tomaras
1140 N La Salle, Apt 728
Chicago IL 60610

ALp 1752

LIETUVOS NACIONALINĖS M[illegible]VIDO BIBLIOTEKA

akiračiai

TARP VILNIAUS IR MADISONO

SKILIMAS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖJE

Kartais reikia skaityti Madisono laikraščius, kad sužinotum, kas dedasi Lietuvių bendruomenėje, Štai Barbara Mulhern Madisono *The Capital Times* (1988.III.28) rašo, jog Vilniaus-Madisono miestų susigiminiavimo klausimu JAV LB vyksta skilimas. „LB krašto vykdomasis komitetas tvirtai priešinasi siūlomam Madisono ir Vilniaus, Lietuvos, miestų suporavimui". Taip, pagal Barbarą Mulhern, rašė Stanley A. Gečys (lietuvių tarpe Algimantas S. Gečys) komiteto vykdomasis direktorius, laiške Madisono burmistrui F. Joseph Sensenbrenner, Jr. Jam pritaria Algirdas Čaplėnas, vietinės ALT'os pirmininkas, pasak Mulhern sakydamas, kad abiejų miestų giminystės ryšiai „patvirtins nelegalią Lietuvos okupaciją". Su Gečio ir Čaplėno nuomonėmis nesutinka Ina Bertulytė-Bray, Seattle LB skyriaus pirmininkė. „Retai esu sutikusi tokį smarkų pasipriešinimą šiam projektui, kokį parodė ponas Čaplėnas. Dažniausiai reakcija (lietuvių tarpe—*L.M.*) į Madisono ir Vilniaus suporavimą yra—žinoma kad reikia", rašė ji Madisono miesto atstovams, kaip pastebi *The Capital Times*.

Žinoma, išeivijos spaudoje šis skilimas Lietuvių Bendruomenėje pristatomas labai iškreiptoje šviesoje. Roje pilna liaupsių A. Čaplėnui. O Bertulytei?

„Maskvai palankieji tebesiekia to miesto (Madisono—*L.M.*) suporinimo. Miesto suporavimo šalininkai gavo paramą iš Seattle pirmininkės I. Bertulytės-Bray. Jos raštas pakenkė lietuvių patriotų reikalui",—užtepa Bertulytei degutu premijuotas žurnalistas kun. J. Prunskis *Drauge*. („Sovietų propaganda Madisone", *Draugas,* 1988.II.26). Pagal J. Prunskio subtilias pastabas išeitų, jog I. Bertulytė-Bray yra „patriotinių reikalų griovėja, kokia nors užsimaskavusi apskrito stalo diskusijų dalyvė. Peržvelgę jos visuomeninę veiklą, nerandame nieko panašaus. Bertulytė-Bray jau eilę metų pavyzdingai veda Seattle LB skyrių: rengia Vasario 16 d. minėjimus, dailės parodas, surengė Lietuvos krikšto 600 minėjimą, dalyvaujant vietiniam arkivyskupui ir kongresmanams, o pernai buvo Seattle burmistro Charles Royer viešai pagerbta ir apdovanota „Spirit of Liberty" žymeniu. Apie šiuos įvykius aprašyta ir *Drauge* (1987 m. spalio 20 d., 1987 m. lapkričio 13 d. ir t.t.). Taigi, tiek informacijos apie „Maskvai palankiųjų" veiklą. Kitoks vaizdas, kai bandai atsekti mūsų šiuolaikinio spaudos herojaus A. Čaplėno, ankstyvesnę veiklą. Žinių jokių. Čaplėno pavardė spaudoje pradėta linksniuoti tik iškilus Madisono-Vilniaus giminystės klausimu.

Vėliausias Madisono-Vilniaus giminystės šurmulys kilo šių metų sausio pradžioje, kai Bertulytė-Bray parašė laišką seseriškų miestų programos ryšininkei Madisone, Sharon McCabe (laiško nuorašas pasiųstas A. Gečiui), kuriame, tarp kitų dalykų, sakoma, jog ne visi lietuviai priešinasi miestų susigiminiavimo minčiai ir kad A. Čaplėnas atstovauja tik konservatyviajam lietuvių visuomenės sparnui. Šis laiškas pasiekė ir A. Čaplėną ir, žinoma, susilaukė jo greitos reakcijos. Sekusiame susirašinėjime su Bertulyte-Bray, A. Čaplėnas, kaip tipiškas „vidurvakarių" amerikietis, argumentuoja: „Kadangi nesate Madisono miesto gyventoja, nemokate čia mokesčių ir čia nebalsuojate, netikiu, kad madisoniečiams būtų įdomi Jūsų nuomonė". Taip pat Čaplėnas teigia, kad Gečio LB krašto vykdomasis komitetas, kitos lietuvių organizacijos ir lietuvių spauda Bertulytės-Bray veiklos netoleruos ir ją sudrausmins. (žiūr. Bertulytės-Bray atsakymą rėmeliuose).

Netrukus į miestų suporinimo reikalus įsivėlė ir LB krašto vykdomojo komiteto vykdomasis direktorius Algimantas S. Gečys. Gečys yra konservatyvių pažiūrų bendruomenės veikėjas, priešingas ryšiams su Lietuva (pvz., pereitų metų frontininkų suvažiavime smarkiai puolė apskrito stalo diskusijų Vilniuje dalyvius, o neseniai *Drauge* pareiškė, kad į šių metų tautinių šokių šventę Kanadoje įsileistų tik tą tautinių šokių grupę iš Lietuvos, kuri sugebėtų atvykti be sovietų valdžios tarpininkavimo. Tačiau kaip tokios grupės nariai, neišsiėmę sovietų užsienio paso, galėtų nusipirkti bilietus kelionei į užsienį, vienas Dievas težino. Kovo pradžioje Gečys parašė laišką Madisono burmistrui Sensenbrenner'iui, kuriame, dar kartą patvirtino vykdomojo komiteto priešiškumą miestų susigiminiavimui. Nors ir sutikdamas, kad Bertulytė-Bray gali turėti savo nuomonę, Gečys pareiškė, jog ji negali oficialiai kalbėti apie reikalus, kurie neįeina į jos pareigų apimtį.

Nežiūrint ką bemanytų bendruomenės briurokratai, Bertulytės-Bray ir Gečio konfliktas atskleidžia kitą įdomų dalyką. Pernai spalio mėnesį Vašingtone įvykusioje bendruomenės politinėje konferencijoje balsavimo būdu buvo priimtos gairės tolimesnei bendruomenės veiklai. Viena iš tų gairių, priimta Bertulytės-Bray ir jos bendraminčių pastangomis, kalba apie Lietuvos izoliavimo kenksmingumą lietuvių tautai ir apie būtinumą išnaudoti „visas esamas ir naujai iškylančias galimybes bei progas plėsti ryšius su tėvynėje gyvenančiais tautiečiais". Argumentuodama savo susirašinėjimuose Bertulytė-Bray kaip tik ir remiasi bei cituoja tas gaires, o Gečys nekreipia į jas dėmesio.

Užsklandai paminėtinas dar vienas įvykis, susiliečiąs su šio reportažo tema. Šių metų vasario mėnesį, pažiūrėti savo roko operos „Meilė ir mirtis Veronoje" amerikietiškos premjeros, į Madisoną atvyko lietuvis kompozitorius iš Vilniaus Kęstutis Antanėlis. (žiūr. *Akiračiai,* nr. 196 ir 197). Reikia pažymėti, kad madisoniečiai yra keisti žmonės—negali atskirti lietuvio nuo ruso, nors pasiųsk. K.

(tęsinys 14-me psl.)

1988.II.29

Didžiai Gerb. p. Čaplėnai,

Ačiū už Jūsų du laiškus, rašytus vasario 6 d. lietuviškai ir vasario 8 d. angliškai.

Jūsų pastabos ir nuomonės yra gerbiamos ir priimtinos. Prieš nutariant tęsti nusistatymą už Vilniaus Madisono suporavimą, ir mes tos pačius klausimus svarstėm. Buvo proga tą visą temą su Vladu Šakaliu panagrinėti. Kaip Jūs žinote, jisai yra prieš porą metų pabėgęs lietuvis, žinomas disidentas, dabar gyvenantis Los Angeles. Jo nuomonė tokia pati kaip ir mūsų—Vilniaus Madisono suporavimas yra būtinas. (Jei norėtumėt jo mintys smulkiau išgirsti, jo telefono numeris . . .).

Lietuva, tai mūsų visų kraštas, ir mūsų visų rūpestis, ar gyvename Madisone, New Yorke, ar Seattle. Kas liečia vieną dalelę—mūsų bendruomenės, liečia visus, ir reaguojam pagal sąlygas ir naujausias žinias. Demokratiniai principai reikalauja daugiau negu vienos nustatytos nuomonės. Taip Jūsų balsas tiek pat atstovauja ar neatstovauja **visiems** lietuviams kaip ir mano.

Su pagarba,
Ina Bertulytė-Bray
Seattle LB Skyriaus Pirmininkė

turinyje

PRARASTA TAUTOS DALIS?

Šiame numeryje pradedame ilgesnę studiją apie Klaipėdos krašto gyventojų likimą pirmaisiais pokario metais.

KADA GIMSTA NOSTALGIJA

Apie poeziją, rusų rašytojus, tėvynės ilgesį ir galimybę apsilankyti Vilniuje kalbamės su pernykščiu Nobelio laureatu Josifu Brodskiu.

ŠEŠI KRIKŠČIONYBĖS ŠIMTMEČIAI

V. Skuodžio atsakymais šiame numeryje užbaigiame ciklą apie Lietuvos krikštą 600 metų sukakties proga.

ŽVILGSNIS Į IŠEIVIJOS LITERATŪRĄ

Šį kartą apie romanus.

RIETAVE, ŠVENTOJOJE ŽEMAITIJOJE

Viešnagės Lietuvoje įspūdžius pasakoja rašytojas Eduardas Cinzas.

išeivija spaudos veidrodyje

KODĖL MANĘS NEIŠRINKO?

Pernai rudenį įvyko nauji VLIK'o pirmininko rinkimai, kuriuose be „reorgų" remiamo ligšiolinio pirmininko K. Bobelio kandidatavo ir frontininkų-krikščionių demokratų koalicijos remiamas pensininkas, buvęs JAV diplomatinėje taryboje, dabar gyvenantis Venecueloje Vytautas Dambrava.

Pralaimėjęs rinkimus, Dambrava paskelbė *Drauge* ilgą straipsnį, įrodinėjantį, kodėl jis turėjo būti išrinktas. Šitokia savireklama lietuviuose neįprasta, ypač kad joje daug tuščiažodžiavimo. Pavyzdžiui, V. Dambrava rašo (*Draugas*, 1988.IV.7):

Vliko pirmininko rinkimai buvo eksperimentas, skirtas Lietuvai.

Šitokius iš tuščio į kiaurą pilstymus būtų galima praleisti negirdomis. Mums užkliuvo kitas Dambravos teiginys, kurio negirdomis praleisti gal ir nereikėtų. Dambrava rašo:

Pristačius mane, pora tarybos narių pradėjo su prikaišiojimais. Vienam atrodė, kad išrinktas būčiau Vliko „graborius", kitam kilo klausimas, kaip galės būti Vlikas vyriausiuoju veiksniu, jeigu jis prisiims pagelbininko vaidmenį. Laiku buvo susiprasta, kad gal būtų tikslu leisti kandidatuojančiam padaryti pareiškimą ir duoti paaiškinimus. Kalbėjau labai trumpai, nors įsivaizduoju, kai kuriems mano žodžiai turėjo atrodyti ilgi, kaip amžinybė. Po mano pastabų klausimų nebekilo, tik sukėliau nemažą audrą, pacitavęs spalio mėn. pogrindžio leidinį, kuriame nedviprasmiškai išreiškiamas abejojimas Vliko Europoje paskirto atstovo lojalumu Lietuvai. Norėjo sužinoti autoriaus pavardę, tačiau dėl suprantamų priežasčių to nepadariau. Norėjau ir aš, kad tai būtų netiesa, bet pogrindis buvo padaręs savo išvadas. Manau, kad Vlikas, darydamas šį skyrimą, turėjo būti apdairesnis. Jei praeity kai kurie Vliko pirmininko „paskyrimai" buvo bereikšmiai ar skaldą bendruomenes, tai šis buvo giliau neapgalvotas.

Visų pirma, VLIK'o atstovas, kurį čia „pogrindžio" vardu Dambrava šmeižia, yra Algis Klimaitis. Klimatis—po karo gimęs ir augęs Vak. Vokietijoje, ilgą laiką Vienoje redagavo antikomunistinį *Ost-Nachrichten* biuletenį, o dabar Strasburge pirmininkauja VLIK'o iniciatyva įsteigtai pabaltiečių tarybai. Lietuvos sovietiniai propagandistai jau ne kartą yra bandę tenykštėje spaudoje Klimaitį apšmeižti, tik vis trukdavo medžiagos. O dabar netikėta jiems talka iš „pogrindžio" laikraščio, kurio net vardo šmeižtus kartojantysis nerado reikalo paminėti.

Kam visa tai reikalinga? Nejau vien tam, kad galėtum pasakyti, kad „aš turiu ryšius su pogrindžiu, o VLIK'as neturi"?

Džiaukimės, kad dar neturime išeivijoje saugumo. Kandidatai į saugumo direktorius turbūt rastų daug daugiau Lietuvai „nelojalių" . . .

BIMBININKŲ „LAISVĖ" UŽSIDARĖ

Jau seniau buvo aišku, kad vadinamųjų pažangiečių laikraštis *Laisvė* baigia savo dienas. Jau keli metai, kai laikraštį prirašydavo įvairūs propagandistai iš Lietuvos, o kai kada išspausdintos korespondencijos iš vietinių pažangiečių gyvenimo tik pranešdavo apie ligas, mirtis ir kitokias šeimos bėdas. Tai rodė, kad visas pažangiečių judėjimas čia Amerikoje, kaip ir jų laikraštis, užsidarys.

Paskutinis (ir pirmas šiais metais) *Laisvės* numeris išėjo 1988 m. vasario 5 d. Tame numeryje apie *Laisvės* ateitį taip buvo rašoma:

Kaip visi žinome, paskutiniu laiku „Laisvė" pasiekia skaitytojus žymiai nereguliariai, neperiodiniai pasivėluoja, o kartais ir nelauktai, lyg norint už praleistą laiką kompensuoti. Tokia padėtis nenormali širdies plakime, tokia padėtis nenormali ir periodinį laikraštį išleisti.

Pažangioji darbininkiškoji spauda Amerikoje, ypatingai ateivių spauda, visuomet išsilaikė sunkiose sąlygose, turėjo visuomet grumtis su visokiomis kliūtimis ir problemomis. Tos problemos dažniausiai buvo ekonominės. Bet ateivių pažangioji spauda mūsų šalyje dabar susiduria su dar kėblesne problema: pažangusis svetimkalbis leidinys mūsų šalyje gali būti finansiniai gan gerai užtikrintas, ir visgi rastis begalinių sunkumų sukūryje. Priežastys dabar glūdi labiau komplikuotoje srityje: neužtenka personalo, neužtenka aktyvo, neužtenka techninių sąlygų,—negalavimas glūdi ne vien fondų, o dirbančių žmonių stokoje. (. . .)

Kaip mes visi žinome, jau kelinti metai, kai „Laisvė" išeina visai kitokiose sąlygose: ji rašoma vienur, sustatoma kitur, spausdinama dar kitur, išsiuntinėjama iš dar kitos vietos. Bet ta bėda dar nebūtų tokia didelė—dar blogiau, kad tas visas pareigas atlieka žmonės, kurie turi kitokius užsiėmimus, kitas profesijas, kurie negali laikraščiui pašvęsti viso laiko, o prie to dar prisideda faktas, neišvengiamas faktas, kad mus visus vis labiau spaudžia senatvės našta, kas yra visoje svetimkalbėje spaudoje faktorius—pavyzdžiui, pažangaus žydų laikraščio „Freiheit" redaktorius P. Novikas tik atšventė jau net 95 metų sukaktį . . .

Dabar Čikagoje leidžiama *Vilnis* liko vienintelis pažangiečių laikraštis, bet ir jo likimas, atrodo, bus panašus kaip *Laisvės* laikraščio.

Šitaip baigiasi lietuvių komunistų, vad. pažangiečių, judėjimas čia Amerikoje. Jie aklai tikėjo komunistų propagandai Lietuvoje, bet nesugebėjo išvystyti platesnės veiklos ir todėl liko vienkartinis mažos išeivijos dalelės junginys, nepalikęs jokių žymių pėdsakų nei pasekėjų. Tačiau svarbiausia jų nesėkmės priežastis—akla stalinizmo apologetika, Stalino teroro neigimas ar teisinimas. Kai sovietų kompartija pasmerkė Stalino kulto nusikaltimus, nuo čionykščių pažangiečių nusisuko net jų pačių vaikai.

KAS YRA POZITYVI KRITIKA?

Tėviškės žiburiai (nr. 14, 1988.IV.5), straipsnyje „Didžioji ir mažoji spauda" iškeldami išeivijos spaudos reikšmę ir reikalingumą visaip ją remti, tarp kitko, taip rašo:

Taipgi savosios spaudos tarpe turime ir atskiros atviro žodžio periodikos. Ir su tuo atvirumu iš tikrųjų yra viskas gerai, kol neprarandama lygsvaros. O ją išlaikyti ne kiekvienas gali arba nori. Natūralu, kad daugumas veikiančiųjų išeivių yra labai jautrūs savo pastangų atžvilgiu. Bet kokia šališkesnė jų kritika kelia abejonių ir dėl pačių rašinių tikslo. Todėl čia šalia atvirumo turėtų eiti ir atsargumas. Tai ne baimė, bet taktika, kuri reikalinga vienybės išlaikymui. Užgaulus, nors ir atviras žodis nepasitarnauja išeivijos veiklai. Atvirkščiai—ją skaldo, kai kada net aštriais sroviškumo kirviais. Yra atvejų, kai geriau tyla, negu atviras žodis. Santūri, pozityvi savikritika—ne skaldymui ir jėgų silpninimui. Tuo pasirūpina okupuotos Lietuvos specialistai. Mūsų atviras žodis—dalykų peržiūrėjimui, naujų kelių jieškojimui, vienybės stiprinimui, neaiškumų šalinimui. Mūsų spauda, tik tokia linkme eidama, gali tikėtis platesnio pritarimo.

Lygsvaros ir vienybės išlaikymas ir pozityvi kritika—dažnai linksniuojami reikalavimai mūsų spaudai. Tik niekas nepaaiškina plačiau, ką jie turi galvoje, kalbėdami apie pozityvią kritiką. Ar tai reiškia, kad bet koks mūsų visuomeninio gyvenimo neigiamų reiškinių iškėlimas jau yra vienybės ardymas ar pasitarnavimas priešui?

Vienybę ardo ne spauda, o visokie ambicingi ir neatsakingi veikėjai. Jie vienybės ir tariamo priešo vardu bando nutildyti tokią spaudą, kuri kritiškai atsiliepia apie jų vadovaujamų organizacijų veiklą arba siūlo kitokius veiklos metodus Lietuvos laisvės byloje ar kultūrinių ryšių su Lietuva klausimais.

Teiginys, kad „ . . . geriau tyla, negu atviras žodis" yra tipiška mūsų visuomenėje vyraujanti nuomonė ir apgailėtinas laisvos spaudos uždavinių nesupratimas. Mes galvojame kitaip. Kaip tik tokios kritikos ir atviro žodžio mūsų spaudoje trūksta.

Viską bandome gražiais žodžiais užtušuoti, kiekvieną nereikšmingą įvykį ar kokio nors veikėjo veiksmą, net demagogišką šūkį norime įrėminti lyg didžiausią išeivijos laimėjimą, o jeigu kas nors į tuos tariamus laimėjimus pasižiūri pro jumoro akinius, ar gink Dieve, bando pareikšti priešingą nuomonę—vėl grįžtame prie „vienybės ardymo" ir „laisvės kovos išdavimo".

Kai juodieji Amerikoje savo susirinkimuose ir bažnyčiose klausosi paskaitininkų ar pamokslininkų, jie choru kartoja „**jes, sir!**". Nebūkime ir mes tokie „choristai".

Tik nuomonių įvairume gimsta naujos idėjos ir susidaro sąlygos padaryti priimtinus sprendimus.

ŽELMENS DRAUGIJA PARYŽIUJE

Kultūros žurnalas *Aidas* (nr. 1, 1988 m.) įdėjo dr. Dovydo Fainhauzo straipsnį „Lietuviai išeiviai Paryžiuje, Želmės draugija 1886-1914", kuriame jis aprašo pirmųjų emigrantų susibūrimus vakarų Europoje. Didžiausias emigrantų skaičius atsirado Prancūzijoje, tai daugiausia 1831 metų buvusieji sukilėliai. Jis taip rašo:

Naujų emigrantų susibūrimai kūrėsi Šveicarijoje, Italijoje, Anglijoje, Rumunijoje, Turkijoje, o keletas šimtų buvusių sukilėlių, jų tarpe penkias-

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and December by Viewpoint Press, Inc., 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, Il 60620. Subscription rates: $8.00 annually in the U.S., $8.00 in foreign countries; $1.00 per copy. Second class postage paid in Chicago, Il.

•Šio numerio redakcija: D. Bielskus, L. Mockūnas, Z. Rekašius, T. Remeikis, T. Venclova, V. Zalatorius, H. Žemelis. Spaudos grafika H. Vepštienės.

•Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

•Metinė 10 numerių prenumerata JAV-se — $8.00; kituose kraštuose—$8.00; atskiro nr. kaina—$1.00. Prenumeratas ir aukas čekiais ar piniginėmis perlaidomis prašome išrašyti AKIRAČIŲ vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

dešimt lietuvių valstiečių, atsirado net tolimoje Amerikoje.

Tačiau didžiausiu emigrantų sambūriu tapo Prancūzija, o ypatingai Paryžius. Šiame mieste egzistavo senos po 1831 metų ir 1846-1848 metų sukilimų susikūrusios emigrantų draugijos, iš kurių galima buvo tikėtis moralinės, o kartais ir finansinės pagalbos. Čia pat palyginti lengviau galima buvo įsidarbinti, gauti vyriausybinę pašalpą, o ši pašalpa buvo daug mažesnė negu ta, kuri buvo teikiama čia prieš keliasdešimt metų buvusiems 1831 metų sukilėliams. Prancūzijoje buvę 1863 metų sukilimo kareiviai gaudavo iš valdžios 15 frankų, o karininkai 20-25 frankus pašalpos į mėnesį. Šių pinigų paprastai vos užtekdavo buto nuomai apmokėti. Kai kuriems emigrantams pavyko surasti šiokį tokį darbą. Garsus Lietuvos sukilėlis Adomas Bitė (Bitis) Paryžiuje gavo labai menkai apmokamą darbą—uždeginėti gazines lempas gatvėse, o kitas žymus sukilėlis Mykolas Puidokas, gavo sunkią ir blogai apmokamą tarnybą miesto kanalizacijoje.

Apie Želmens draugijos įsikūrimą, D. Fainhauzas taip rašo:

Kuriam laikui praėjus, Paryžiuje atsiranda Želmens Draugija. *Pagrindiniu jos kūrėju buvo kilęs iš valstiečių šeimos Mikalojus Akelaitis, publicistas, kalbininkas ir vertėjas, vienas žymiausių 1863 metų sukilimo vadovų Suvalkijoje, slapto laikraščio* Žinia apej lenku wajhna su Maskjolejs *redaktorius. 1864 metų vasarą jis buvo priverstas bėgti į užsienį. Prūsijoje Akelaitį sugavo policija. Karaliaučiuje jį nuteisė dviem metams sunkiųjų darbų kalėjimo. Išsprukęs nepastebimai iš teismo salės, jis pabėgo į Paryžių, kur panašiai kaip tūkstančiai buvusių sukilėlių atsirado be jokių lėšų. Kurį laiką Akelaitis gyveno skurdžiuose išeivių nakvynės namuose, kurie buvo Montronge priemiestyje. Čia galėjo rasti prieglobstį kiekvienas, kuris sugebėjo įrodyti, kad dalyvavo 1863 metų sukilime. Visame „viešbutyje" buvo tik 150 vietų, o leidžiama buvo čia gyventi vos keletą dienų.*

Štai kaip 1867 metais gyvendamas jau savo išnuomuotame kambaryje Akelaitis bandė pasiaiškinti, kodėl negalėsiąs atvykti į pobūvį, skirtą atvykusiam iš Krokuvos garsiam dailininkui Jonui Mateikai pagerbti: „Visų pirma neturiu atatinkamų drabužių, esu apiplyšęs ir apdriskęs. Be to, kaip man sakė, pietūs kainuos penkis frankus nuo asmens, o aš nepajėgiu tokių išlaidų, nes turiu tik keletą santimų kišenėje".

Tačiau politinis aktyvumas buvo įgimtas Akelaičiui. 1866 m. jis rašė J. Kraševskiui, kad nenurimsiąs, kol jo „gimtinė pasiliuosuos nuo rusiškojo caro". Neturėdamas net pastovios gyvenimo vietos, dažnai neprivalgęs ir pavargęs nuo kasdieninių gyvenimo rūpesčių, jisai beveik iš karto po atvykimo į Prancūziją įsijungė į politinę veiklą. Dalyvavo daugelyje išeivijos politinių draugijų, bandė palaikyti ryšį su likusiais Lietuvoje 1863 m. sukilimo dalyviais. Rusų žvalgyba nekartą pranešdavo į Peterburgą apie būtinumą atkreipti dėmesį į Akelaičio veiklą.

LIETUVOS VOKIETIS ŠILTAI PRISIMENA LIETUVĄ

„Die Raute", vokiečių iš Lietuvos kultūrinis ir žinių biuletenis, leidžiamas Vakarų Vokietijoje, savo šių metų pirmame numeryje spausdina pensininko vyr. mokytojo Raphael Stehr paskaitą apie Lietuvą, skaitytą 1987 m. gegužės 16 d. Frankfurte.

Čia pateikiame to Lietuvos patrioto, vokiečio iš Lietuvos, paskaitos santrauką ir įdomesnes ištraukas.

Savo paskaitos pradžioje R. Stehr prisimena malonius laikus nepriklausomoje Lietuvoje, kur, kaip jis sako, „grietinė ir medus tekėjo". Kalbėdamas apie vokiečių repatrijavimą iš Lietuvos, jis yra nepatenkintas jiems duotu „Volksdeutsche" vardu. Jis sako: „Mes esame vokiečiai iš Lietuvos ir mes vadinamės taip, kaip mūsų protėviai mus vadino". Jis tęsia: „Aš nesigėdiju savo tėvynės. Kai Vokietija vis dar buvo susidėjusi iš smulkių valstybėlių, Lietuva buvo didžiausia valstybė Europoje, siekianti nuo Baltijos iki Juodosios Jūrų. Ji labai pasitarnavo Europai, gindama ją nuo aziatų. Tai buvo Vytautas Didysis, o ne jo pusbrolis, Lenkijos karalius Jogaila, kuris nugalėjo kryžiuočius 1410 m. liepos 15 d. Tada Lenkija atėmė Lietuvai garbę nugalint kryžiuočius, o 1918 metais pagrobė Lietuvos sostinę, Vilnių su vienu trečdaliu Lietuvos gyventojų!

„Mes mylime Lietuvą ne todėl, kad ji pelnė savo vardą istorijoje, kad ji pasitarnavo Europai, bet todėl, kad mes ten esame gimę, ten praleidom savo jaunystę, paprastai dėl to, kad ji yra mūsų tėvynė".

Betgi, kalbėdamas apie Lietuvos krikšto jubiliejų ir krikščionybės įvedimą Lietuvoje, jis išreiškė savo nuomonę sekančiai:

Įvedant krikščionybę protestantizmas atliko didesnį vaidmenį negu katalikybė. Protestantiškas universitetas Karaliaučiuje daug prisidėjo prie to, kad ten 1547 metais buvo atspausdinta pirmoji lietuviška knyga ir Lietuva tada gavo pradžią savo rašytinei kalbai. Katalikiškas universitetas Vilniuje to padaryti nesugebėjo".

(*Europos lietuvis*, nr. 12, 1988.III.23.)

SUNKI KALBA SU LIETUVOS ŽYDAIS

Draugo kultūriniame priede (nr. 80, 1988.IV.23) buvo įdėtas Jono Pabedinsko rašinys apie žydų-lietuvių santykius. J. Pabedinskas lankėsi Izraelyje ir turėjo progos išsikalbėti su Lietuvos žydais.

Šio įdomaus susitikimo su Lietuvos žydais aprašymą jis baigia tokiomis pastabomis:

Pastebėjau, kad Lietuvos žydams mažai ar visai nežinomas yra 1941 metų Laikinosios vyriausybės laikotarpis ir visi prieškomunistinio sukilimo įvykiai. Jiems tie mėnesiai reprezentuoja jų tautiečių varymą į getus, šaudymą ar slapstymąsi. Dauguma informacijos, kuri yra juos pasiekusi, apie tuos įvykius buvo ir dar tebėra iš sovietinių šaltinių.

Man susidarė įspūdis, kad daugelis Izraelyje gyvenančių Lietuvos žydų yra palankiai nusiteikę lietuvių atžvilgiu. Kitokį įspūdį gauname iš daugumos žydų laikysenos pabaltiečių atžvilgiu Amerikoje.

Iš žydų pusės buvo nusiskundimų, kad lietuvių išeivių spaudoje pasirodo antisemitiškų straipsnių. Antisemitiškų pareiškimų spaudoje pasitaiko beveik visur pasaulyje dažniau ar rečiau. Jų neturėtų būti, bet jie yra dalis viešosios opinijos, užtat gal dėl to lietuvių išeivių spaudos redaktoriai juos praleidžia. Kad tai nėra gerai, tai kitas klausimas, bet įžūlių pasisakymų apie religines ar tautines grupes pasitaiko visur. Užtat žydams nereikėtų per daug pasipiktinti dėl panašių reiškinių. Izraelyje, kur ypač kreipiamas dėmesys į antisemitiškus pareiškimus kituose kraštuose, nepagrįstų puolimų prieš kitokių nusistatymų grupes irgi pasitaiko. Kaip pavyzdį cituoju įtakingo Izraelio dienraščio The Jerusalem Post *(1987.9.29) neseniai perspaudintą straipsnį apie žydų vadų susitikimus su popiežium Jonu Paulium II, parašytą dr. Lerner, kuriame, be kita ko, jis taip rašo: „Tie patys žydų vadai pasmerkia susitikimus su PLO, kadangi PLO nepripažįsta Izraelio. Iš istorinio taško žiūrint, Vatikanas buvo atsakingas už daugiau žuvusių žydų, negu PLO. Nežiūrint to, Vatikanas atsisako pripažinti Izraelį". Ta citata norėjau pailiustruoti, kad įžeidžiančių pasisakymų visur yra, ir net labai rimtuose dienraščiuose, ir net Izraelyje, kur žmonės turėtų būti jautrūs antigrupinių įžeidimų atžvilgiu, kaip jie patys yra jautrūs dėl antisemitizmo apraiškų.*

Po pasikalbėjimų pasilikau nuomonės, kad tarp lietuvių išeivių ir daugumos Lietuvos žydų mažai kas liko bendro. Yra tam tačiau aiškių išimčių, užtat, nežiūrint dabar vadamos keršto akcijos prieš lietuvius Amerikoje (su vietinių žydų instigavimu ir pritarimu), gal reikėtų pasvarstyti, ar neverta būtų atkreipti dėmesį į galimybę kai kurioms mūsų organizacijoms užmegzti ryšius su lietuviškai nusiteikusiais Lietuvos žydais.

KELI SKAITYTOJŲ LAIŠKAI

Virgus Volertas parašė *Draugui* (nr. 58, 1988.III.24) tokį laišką:

KURIAME LIETUVIŠKĄ „ENQUIRER"

Yra liūdna, gaila ir pikta, kad mūsų lietuviškos visuomenės spauda ir keli jos bendradarbiai yra pakeitę informacijos-žinių skleidimą į sensacijų, asmeniškų nuomonių pareiškimus. Šie bendradarbiai gal turėtų sudaryti naują dienraštį, kaip amerikiečių Enquirer"?

A. Balašaitienės straipsnis vasario 26 d. „drauge" privedė mane prie tokios nuomonės. Ji vėl kala tą pačią dr. Sužiedėlio istorijos temą, kaip Amerikos sporto mėgėjai praėjusios dienos futbolo žaidimą. Yra lengva būti „monday morning quarterback" ir kritikuoti vakar dieną, reikalaujant kitokių ėjimų. Kiekvienas iš mūsų galime taip elgtis, nesirūpindami reikšmingu darbu.

Lietuvių Bendruomenė demokratiškai dirba, savo pareigas vykdydama. Yra taryba, kurios esu narys. Ji renkama visuomenės. Nepasitikite ja? Taryba patvirtino dr. Sužiedėlio darbą. Jei A. Balašaitienė būtų atvykusi į Floridos tarybos suvažiavimą (jai, kaip korespondentei, turėtų rūpėti tikri *faktai) ir susimokėjusi kelionę savais pinigais, kaip aš, tarybos narys, aukojau pinigus ir savo darbo laiką, tai gal tada nereikėtų jai rašyti, kad LB vadai važinėja su žmonomis jos aukotais pinigais, kas sudaro įspūdį lyg skaitytum „Lithuanian Enquirer"! (Mano žmona taip pat važiavo savais pinigais).*

Atrodo, kad A. Balašaitienė turi laiko ir energijos. Ji gal parašytų istoriją asmeniškai aukotu laiku—nė cento neprašiusi! Visuomenė būtų dėkinga, vietoje skaičiusi išsigalvojimus ir melą.

Virgus Volertas

O L. Dovydėnas parašė laišką *Europos lietuviui* (nr. 13, 1988.III.30):

Banalumu, špitole ir davatkėlių meditacijomis kvepia Jūšiškis kalendorius. Kaip toli nuo Ivinskio kalendorių.

Tegu Jums padeda visokios gerosios dvasios.

***L. Dovydėnas,** JAV*

P.S. Kur dingo K. Barėno šviesūs, geri laikai?
L.D.

Visuomet įdomu skaityti skaitytojų reakciją ir pastabas į laikraščiuose keliamas problemas. Gaila, kad mūsų skaitytojai nėra pripratę prie to *vox populi—vox Dei* papročio . . .

Vyt. Gedrimas

1939 metų vasara liko po nokstančio derliaus našta. Pasidabinusi kaip jaunamartė, šimtaspalviais žiedų vainikais nubarsčiusi pievas, ramunių baltomis galvutėmis ir rugiagėlių žydrumu viliodama plaštakes, išdykėliškai žaidė su lengvu, medumi pakvipusiu vėjeliu. Tai glamonėdama auksines, svyrančias rugių varpas, tai švelniai judindama nuo vaisių linkstančias vaismedžių šakas, pavakario drėgmės gaivinančia vėsuma bučiuodama raustančius obuolių skruostus, ji skrajojo auksine žara pasidabinusiais dangaus pakraščiais. (12 psl.)

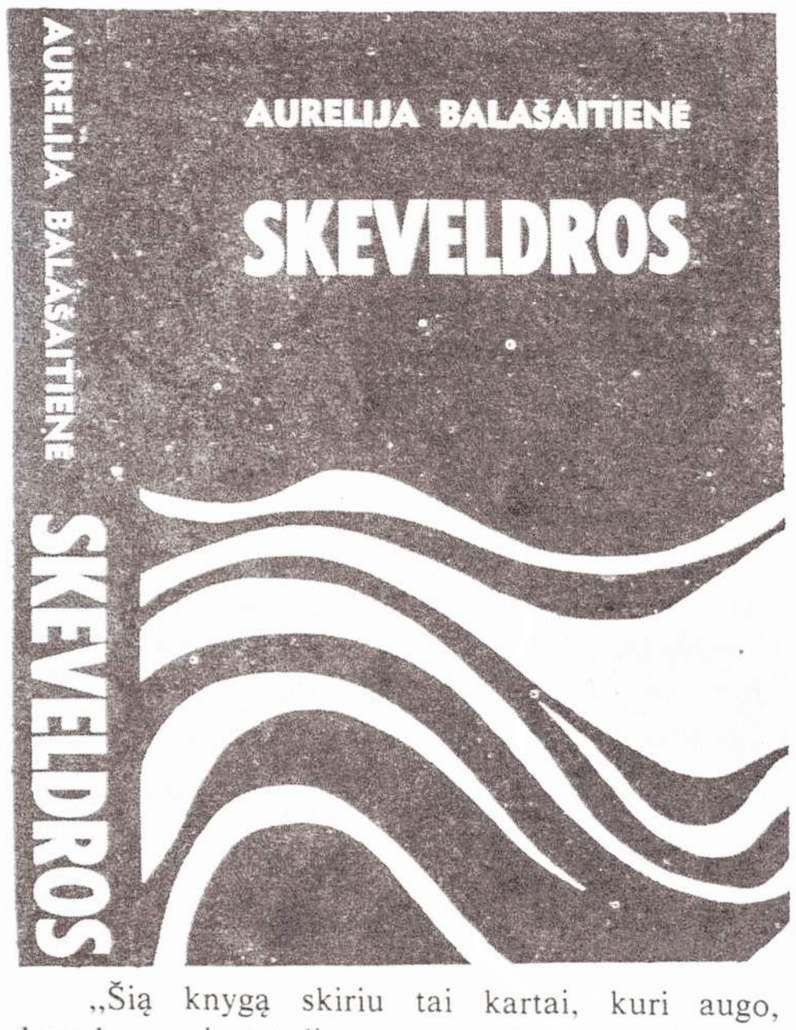

„Šią knygą skiriu tai kartai, kuri augo, brendo ar gimė toli nuo savo tėvų žemės“,—rašo pirmojo pernai pasirodžiusio romano *Skeveldros* autorė Aurelija Balašaitienė, gal nė nenujausdama, kad kaip tik toji karta pačia plačiausia prasme visu kūnu išsities gausiuose visų kitų romanų puslapiuose, juos sau pasiglemždama nuo viltį skatinančių ar ją slopinančių pavadinimų iki pat epilogais dar vis nepaženklintų paskutiniųjų puslapių, aiškiai parodančių, jog tai, deja, nėra lietuviškai skaityti linkusi karta . . .

A. Balašaitienės romane iš tikrųjų tarpsta, bujoja ir dūžta vyresniosios, ir tai ne tiek pačios autorės, kiek jos tėvų kartos gyvenimai, planai ar svajonės, jaunesniųjų atstovui tesuspėjus padaryti tik nedrąsų prologinį žingsnelį. Romano herojaus Sungailių dvaro savininko Aniceto Plaškevičiaus pajėgiausi metai, sakytum, sutampa su Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. Ilgą laiką našliavęs ir išmokslinęs vienturtį sūnų Steponą, jis veda gerokai už save jaunesnę gydytoją Eleną, o kraštą užėmus bolševikams, naujos valdžios patikėtiniams perimant turtą, miršta ištiktas širdies smūgio, jaunai žmonai palikdamas auginti vos gimusią dukrelę Rūtą. Po kelių mėnesių Elena kartu su kūdikiu ištremiama į Sibirą, prasideda karas, kraštą okupuoja vokiečiai, o į Songailius grįžta tuo metu Vienoje medicinos studijas baigęs Steponas, beje, prieš pat karą, tuoj po tėvo sutuoktuvių, irgi vedęs ir žmoną palikęs Lietuvoje.

Valdydamas Sungailius Steponas priglaudžia vieno dvare anksčiau dirbusio lenko karininko žmonos tėvus ir sūnų, nacių persekiojamus dėl jų žydiškos kilmės. Čia paviešėti iš Vienos kartu su savo austre žmona atvažiuoja ir Aniceto brolis Valdemaras, prieš karą buvęs diplomatas ir Steponą globojęs jam užsienyje studijuojant . . . Margaritai gimsta sūnelis Linas, bet ji pati netrukus žūsta bombardavimo metu besi-

IŠEIVIJOS LITERATŪRA 1987 — II

LIETUVIŠKOS SĖKLOS SVETIMUOSE DIRVONUOSE

traukiant Vokietijos gilumon . . . Pokarį praleidęs pabėgėlių stovyklose Steponas, kartu su Lineliu atvyksta Amerikon, kur juos ir sutinkame jau minėtame prologe.

Skeveldrose pasirodo ir visa eilė šalutinių veikėjų. Ne vieną jų, kartu su tremties kančias iškentėjusiais ir karo griuvėsiuose nežuvusiais pagrindiniais manau dar teks susitikti kituose šios epopėjos tomuose, kurių rankraščiai įvairiose rašymo stadijose, kaip teko girdėt iš autorės užuominų šios knygos sutiktuvėse, jau guli jos stalčiuose.

A. Balašaitienė, produktyvi išeivijos žurnalistė ir publicistė, savo pirmąją beletristikos knygą (novelių rinkinį *Susitikimas pamary*) išleidusi prieš keletą metų, nėra naujokė nė romano žanre, bent trejetą jų (*Jolanta, Užburtame rate, Vidurnakčio serenada*) *Draugo* atkarpose spaudinusi dar gerokai anksčiau. Ir *Skeveldros* kokybiniu atžvilgiu to „atkarpinio“ lygio niekur neprašoka: schematiški vienos dimensijos veikėjai laikotarpiui įprastinėse situacijose atlieka tipiškus ritualus, eilės beletristų jau ne kartą ir geriau ir blogiau aprašytus ar pergromuluotus. Kaip rodo viršuj pacituotoji įžanginio skyrelio pradžia, A. Balašaitienė nėra originali nė savo pseudoromantiškai pseudopoetišku rašymo stiliumi, išmargintu trečiaeilių poetų nuvalkiotomis frazėmis ar epitetais. Siužetiniai romanas išsiskiria nebent tuo, kad mūsų istorijoje gana negatyvų vaidmenį atlikęs dvaras čia piešiamas išimtinai ružavomis spalvomis.

— Gal šių dienų skaitytojui bus kiek tolimi *Skeveldrų* romano suidealinti personažai,—abejoja romaną perdėm teigiamai įvertinusi Jolita Kavaliūnaitė, kurios knygos sutiktuvėse tartas žodis yra išspausdintas *Dirvos* nr. 42 ir 43, 1987.—O ir *Skeveldrų* žmogaus samprata gal nesiderins su šių dienų žmogaus samprata,—priduria ji.

Kiek vyresnės kartos skaitytojas, visai paprastai, *Skeveldrose* neras pakankamai jį užintriguojančio pasiskaitymo dėl to, kad visi romane aprašomi dalykai jam perdaug gerai žinomi. Nebenaujas nė romano vardas. Savo eilėraščių rinkinį poetė J. Augustaitytė-Vaičiūnienė taip pavadino jau 1946 m. Vokietijoje.

Aurelija Balašaitienė *Skeveldros*. Romanas. Išleido Vilties draugijos leidykla. 424 psl., kaina $10.00.

* * *

Čia buvo visi vietinio jaunojo išeiviškojo pasaulėlio, kurie buvo „kas yra kas“. Tai buvo antros, net trečios pabėgėliškos masės atžalos, amerikiniuose universitetuose treniruoti, valdą žavias pozicijas amerikiečiuose, virtuoziškai valdą finansinius ir profesinius turtus krašte, kuris jų tėvams buvo šiurkšti naujovė. (7 psl.)

1949 m. pavasarį, kada *Skeveldrų* prologo mažasis Linelis „staiga pamatė jau visiškai arti nuostabią New Yorko pakrantės panoramą“ ir Laisvės statulą, Jurgio Gliaudos naujojo romano *Atolas—koralų sala* pagrindiniai veikėjai, t.y. atstovai kartos, kuriai A. Balašaitienė savo romaną dedikavo, dar nebuvo gimę. Net antraeilis Zenonas Rikantas, pirmaeilių Felikso ir Vinco tėvas, tada gal dar kur nors Vokietijoje, pabėgėlių stovyklose, tebešoko lenciūgėlį su Vanda Širkute, protagonistės Vilbenos Gudaitytės teta, dabar jauna jau vien prisiminimuose . . . Amžiumi Lineliui pats artimiausias čia būtų „lietuviškomis literatūrinėmis recenzijomis garsėjantis“ Ipolitas Girinis, šiandien jau „saikingai pliktelėjęs“, bet tebesimaišąs jaunesniųjų rateliuose. Recenzijų rašymas implikuotų, kad jis tas knygas vis dar tebeskaito. Tiesa, nuolatinėmis siuntomis iš Vilniaus didelę lietuviškų knygų biblioteką yra susidaręs ir naftos perdirbimo specialistas Dovas Vingra, tik ką persiskyręs su gražuole modeliuotoja Lora, paviliota angliškai rašančio latvių poeto, aukšto reklamų firmos pareigūno, tačiau tų knygų jis neskaito, nes jų kalba, nors dar „gerai suprantama, bet netokia, kokios išmokome skautų stovyklose“ (123). Jo draugas Feliksas Rikantas, taip pat gerai apmokamas specialistas technologas, taip pat prenumeruojantis kelis lietuviškus leidinius, „išeivijos periodiką laikas nuo laiko“ peržiūri tik tada, kai jį apima „eskapados“ ilgesys. (219)

Šeštadieninės mokyklos, atrodo, savo mokinių lietuviškų knygų skaitytojais nepadarė, o ir tie „lietuviški dalykai, kurie (buvo) už šokio ir dainos“, jiems „liko lyg pro miglas matomas vaizdas“ (220). Kiekvienu atveju, lietuviškasis išeivijos prieauglis nėra gajus, kaip ta nušienauta, bet ir vėl „pievoje atžėlusi žolė“ (156), kaip tas atolas pirmine to žodžio prasme, kokio pageidautų Zenonas Rikantas ir visa jo atstovaujama tėvų karta; tai jau antrinės prasmės knygos pavadinimu išreikštas atolas, iškalbingai simbolizuojamas tušo graviūroje, kabančioje ant sienos Vandos salione.

— Ar koralų saloj gali gyventi žmonės? — paklausė mergaitė Vilbena.

— Galėtų gyventi, jeigu prisitaikytų sąlygoms, — paaiškino teta. —Jie turi turėti gėlo vandens ir mėgti žuvieną (104).

Į klausimus, ar šiandien išeivijoje bepakanka „gėlo vandens ir šviežios žuvienos“, J. Gliauda atsako neigiamai. Beieškodamas siužeto savo angliškai rašomam romanui, kuris sukrėstų amerikiečius apnuogindamas žiaurią jų gyvenimo tikrovę (ir tuo pačiu, žinoma, išgarsintų tautiečius per jo lietuvį autorių), Ipolitas vis daugiau suartėja su dvylika metų už save jaunesne vietine studente feministe Beverly Katz . . . Loros netekimo paveiktas Dovas rengiasi kelionei Arabijon, kur naftos įmonės jo srities „žinovams moka pasakiškus atlyginimus“ (47). Feliksui besiruošiant pasipiršti savo išsvajotai Vilbenai, ją, naktį grįžusią iš darbo, užpuola ir išprievartauja lytinis manijakas. Bandydama pabėgti iš miesto ir atsikratyti skaudaus pergyvenimo prisiminimais, Vilbena užsimuša, kartu su savo globėja Vanda, jų automobiliui nuslydus ir nusivertus nuo greitkelio pylimo . . .

Atolas—koralų sala yra tipiškas Jurgio Gliaudos romanas, išvedantis bent tuziną gana individualių ir daugumoje įdomių charakterių įvairiose jų gyvenimų stadijose, juos įstatantis į pakankamai tvirtus siužetinius rėmus ir ne vien žodžiais, bet ir veiksmais iškeliantis ar paliečiantis eilę problemų, kurių vienos yra būdingos šiam kraštui, o kitos—ypatingai aktualios lietuviškai išeivijai. Visur pastebimas J. Gliaudos noras eiti su laiku, jo platus mostas, blaivus, kad ir pesimistiškas žvilgsnis į realybę, nesibijojimas kelti aštriai provokatyvių klausimų, tiek savo veikėjus, tiek ir skaitytoją ne kartą verčiančių stipriau susimąstyti . . . Tie jo veikėjai, dažnai gal nenoromis,

verčiami parodyti ir antrąją, nebesuvaidintą, nešventadieniską, nesimpatiškomis hipokrizijos ar savimeilės raukšlėmis išvedžiotą savojo veido pusę, iš skaitytojo (gal ne kartą juose ir save atpažinusio) vietoj pasmerkimo užsitarnaudami atlaidžią užuojautos šypseną . . .

Iš kitos pusės *Atolas* yra pertekęs ir J. Gliaudos beletristikai būdingomis ydomis. Ir šiame romane jis mėgsta daug aiškinti ten, kur žymiai efektingiau bylotų iškalbingos pauzės. Jis dažnai persistengia, įkyriai kartodamas tai, kas skaitytojui jau seniai aišku (pvz., Loros seksualumas, reklamuojant baldus televizijoje) ar iš pirmo karto dvelkia trivialiu nesusipratimu (įsivaizduota susidomėjusių amerikiečių reakcija į knygai prisegtą pastraipėlę „vertimas iš lietuvių kalbos") . . . Iš visų ydų akivaizdžiausia, žinoma, visų vertintojų iki koktumo kiekvieno jo romano recenzijoj keliama bloga ir stilistiniai neapdorota kalba, kurios pavyzdžiu galėtų būti ir viršuj cituotas skirsnelis. (Persimetusi į veikėjų dialogus tokia kalba juos irgi savotiškai groteskina ir niveliuoja). Manau, jog kaip tik dėl šitos ydos J. Gliauda ir gausias premijas už savo kūrybą laimi tik tada, kai ji dar tebėra rankraščiuose, kur tos ydos yra mažiau akivaizdžios, ar komisijų sąmoningai pražiūrimos, prileidžiant, kad jos išnyks knygos leidimo ir spausdinimo procesuose . . . Tačiau ir šį kartą kaip dažnai ir anksčiau, leidėjai reikalą dar „pagerino" neištaisytomis korektūromis ir sujauktu laužymu.

Jurgis Gliauda *Atolas—koralų sala.* Romanas. Išleido Nida, Londone. 271 psl., kaina $9.00.

* * *

O nauja karta? Ji Lietuvos nepažįsta, jai nostalgijos nėra. Praturtėjusių tėvų namuose nebėra ko didinti ir grąžinti, o tik naudotis. Taigi, moralė krinta, lietuvybė krinta ir slopsta . . .

(. . .) Bet jaunoji karta nebeskaito . . . Kam? Atsisėdi prieš televiziją ir viską žinai! Taigi taip ir eina pasaulis . . . Aš už pažangą, bet . . . (454)

Naujoms *Skeveldrų* kartoms bebrėstant ir besigrupuojant į trilogiją A. Balašaitienės stalčiuose, Alės Rūtos „Išstumtųjų dalia" jau padarė antrą žingsnį: šiemet pavasarėjant dar 1987-jų data pasirodė stambus *Daigyno* tomas, dar dviem generacijom pratęsiantis romanu *Pirmieji svetur* pradėtą epopeją. Dabar, jų tėvams ir protėviams pasitraukus į užkulisius, scenos avangardą užima Martišiūno-Tepliušio ir Paulausko atžalos.

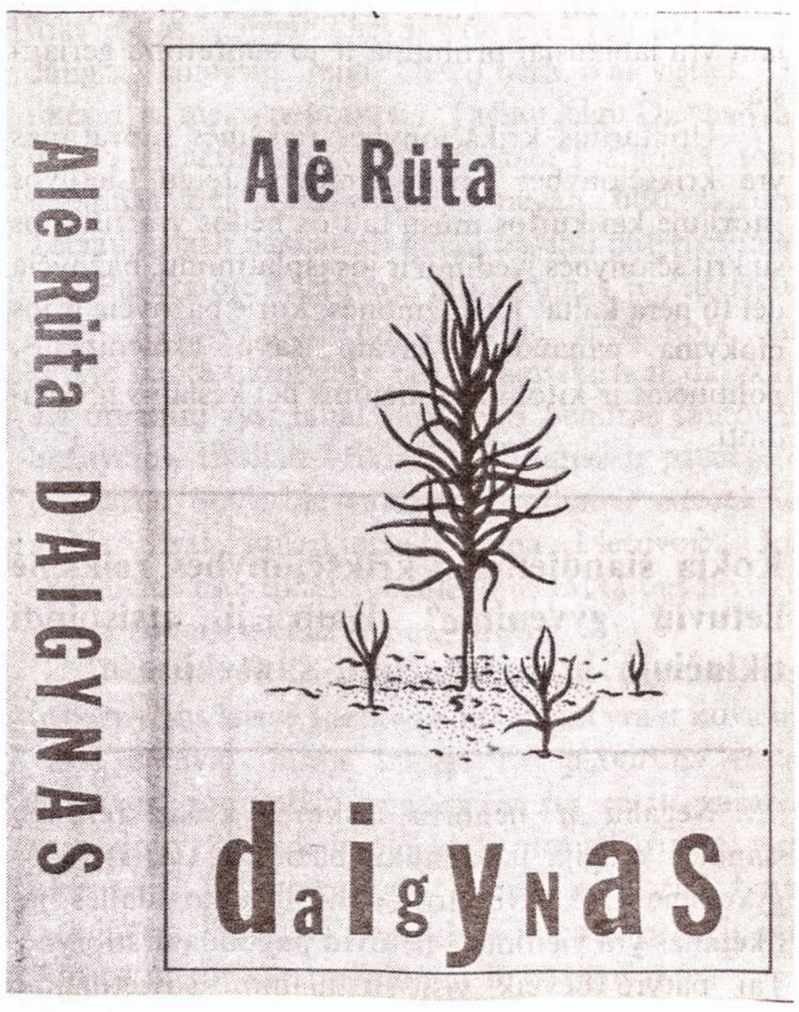

Pagrindinis *Daigyno* veikėjas Jonas Tepliušis (geriau žinomas dr. John Tep vardu), su žmona Lori įsikūręs netoli Čikagos, iš pabėgėlių stovyklų Vokietijoje atsikviečia giminaičius Martišiūnus ir daugiau „išstumtųjų", juos globodamas ir teikdamas jiems visokeriopą pagalbą. Veiksmas dažniausiai ir vyksta Girelėje, daktaro Jono ūkelyje, kur pradžioje darbuojasi čia prisiglaudęs ekonomistas Aleksas Leknickas, užveisęs daigynu vadinamą Kalėdoms skirtų eglučių miškelį, davusį simblišką romano vardą ir įkvėpusį viršelio dailininkę. Girelėje dažnai lankosi ir kiti pirmosios dalies veikėjų palikuonys, su daktaru Jonu vienaip ar kitaip susirišę. Auga jų vaikai, kuriasi naujos šeimos, seniesiems veikėjams natūraliai ar kitaip išmirštant ir užleidžiant savo vietas naujieiesiems . . .

Romane „kalbančiose rolėse" dalyvauja visas tuzinas veikėjų: penki senųjų imigrantų ainiai, penki nauji ateiviai ir du jų vaikai. Mat *Daigyne* Alė Rūta naudoja savo stipriausiame romane *Kelias į kairę* išbandytą formą, leisdama visiems svarbiausiems ir keliems antraeiliams veikėjams patiems viską išsipasakoti ir betarpiškai save atskleisti. Iš 28 skyrių tik trys—pradinis, baigiminis ir vienas vidurinis—atpasakoti trečiuoju asmeniu, visuose kituose nuo vieno iki trijų kartų už save kalbant, kaskart naujiems veikėjams. Nušviesdami savo jausmus, poelgius ar santykius su kitais, jie neišvengiamai kartojasi, nuolat savaip pergromuluodami tai, ką skaitytojas jau girdėjo iš kitų. Tas skirtingas požiūris būtų reikalingas, jeigu atskleistų intriguojančią skaitytoją sudominusio įvykio detalę ar naują imponuojančio charakterio dimensiją. Tačiau tik retai kada šitaip atsitinka. Visi veikėjai, ir dorieji (kaip Jonas, Aleksas ar Lori) ir „nusidėjėliai" ar silpnavaliai (Alisė, Ievutė, Algis ir Tony) yra lėkšti, neįdomūs, arba gana vienapusiškai nupiešti. Atrodo, kad išvesdama tokį didelį jų būrį autorė savo veikėjams pritrūko individualių šviežesnių bruožų. Visi jie, atrodo, mėgsta daug šnekėti, smulkiausiai išpasakoti savo kasdieniškus ritualus ir duoti niekam nereikalingos informacijos, romano turį išpučiančios iki vos ne šešių šimtų puslapių, kurie skaitytoją neretai veda tik į nebesuvaldomą . . . snaudulį, intrigos siūlai niekada nespėjant nė susimegzti. Visi reikšmingieji įvykiai (išprievartavimas, abortas, savižudybė, lemtingos auto avarijos) paskirų personažų yra išgyvenami tarsi kažkur už romano ribų, mažai tepaliesdami kitus veikėjus ar siužetinę veikalo liniją. Nenuostabu, kad skaitytoją visa tai tik retai kada giliau tepaveikia.

Kartojasi, beje, ir pati Alė Rūta, *Kelio į kairę* Dainorinę *Daigyne* pavaersdama Girele, pagrindinių veikėjų vardais pavadindama antraeilius, kurių ne vienas savo elgesiu, kalba ar bruožais darosi jau iš kažkur lyg ir pažįstamas . . .

Kelias į kairę, kuriuo pasuko *Pirmieji svetur*, juos atvedė į *Daigyną*. Jame savo ruožtu jau ne tik prasikalė, bet ir plačiau išsišakojo naujos atžalos: Martišiūnų Irutė ir Rimas, Ievutė Povilaitytė, nė nebekalbant apie neaiškios kilmės daktaro Jono augintinių šeimą. Visi jie apgaudinėja tėvus, meluoja, vagia, geria, vartoja narkotikus, nekeldami jokių šviesesnių vilčių, nenorint nė pagalvoti, kad jais rytoj jau remsis „Išstumtųjų dalia", nežiūrint kokią naują formą Alė Rūta besurastų epopėjos pratęsimui . . .

Alė Rūta *Daigynas, Išstumtųjų dalia — 2.* Romanas. Išleido Lietuviškos knygos klubas. Viršelį piešė dail. Rasa Arbaitė. 575 psl., kaina $12.00.

* * *

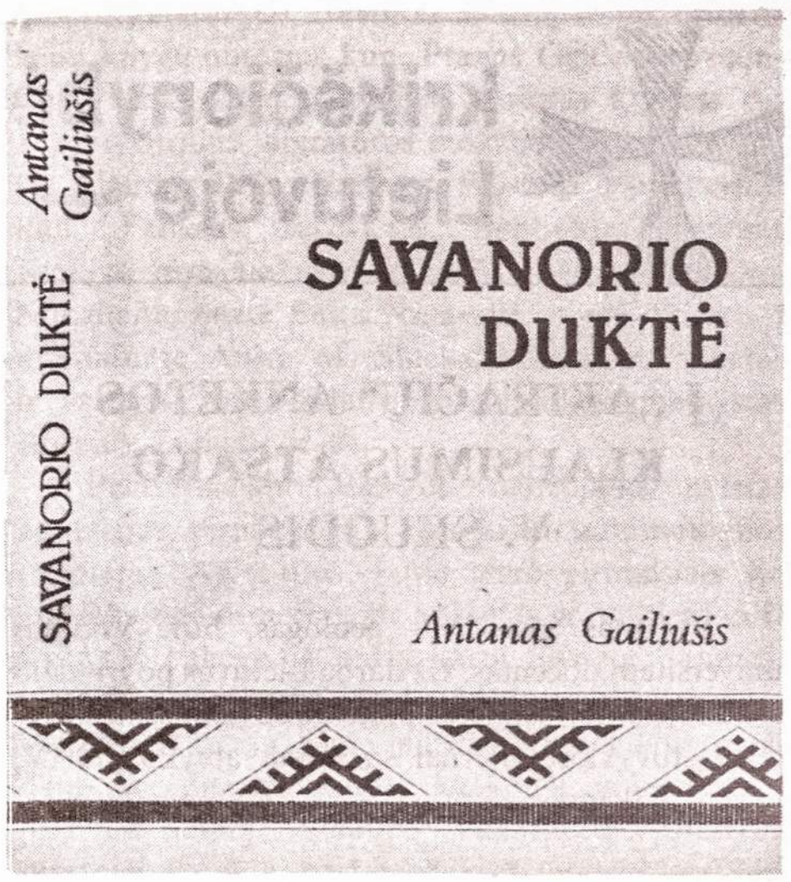

Kartu su Alės Rūtos knyga leidėjai išsiuntinėjo ir Antano Gailiušio (g. 1906) pirmąjį romaną *Savanorio duktė*. Jo turinį sudaro protokoliški poros šeimų gyvenimų aprašymai, paįvairinti sausais ir lakoniškais dialogais ir istorinių įvykių kronika. Jų fone Lietuva išsikovoja ir praranda nepriklausomybę, o veikėjai pergyvena okupacijas, trėmimus ir egzodą, kurio pasėkoje jie atsiduria Vokietijoje ir pasklinda po pasaulį, vaikams vėl susitinkant Pasaulio Lietuvių bendruomenės rėmuose.

Smulkioji beletristika, su kuria šis jau brandaus amžiaus sulaukęs autorius prieš kelis metus debiutavo (*Visaip atsitinka* 1983) jam sekėsi kiek geriau turbūt dėl to, kad jos pagrinde yra įvykis, romanui reikalingas gyvas ir įtikinantis žmogus.

Antanas Gailiušis *Savanorio duktė*. Romanas. Išleido Lietuviškos knygos klubas. Viršelis ir vinjetės Tauro Viesulo. 381 psl., kaina $9.00.

kęst. reikalas

atvirai kalbant

IŠEIVIAI RAŠYTOJŲ SĄVADE

Šių metų pradžioje, viešėdamasis Čikagoje, literatūros kritikas Albertas Zalatorius, susitikime su čionykščiais lietuviško rašto mėgėjais kalbėdamas apie naujienas gimtojo krašto knygų leidyboje, supažindino su ką tik pasirodžiusiu Vytauto Vanago sudarytu *Lietuvių rašytojų sąvadu*, į kurį, kaip sakoma pratarmėje, buvo „siekta įtraukti **visus** kiek svarbesnius Lietuvoje, Mž. Lietuvoje ir **išeivijoje** gyvenusius bei **gyvenančius** rašytojus, kurie yra išleidę bent po knygą, skelbę kūrybą periodikoje, antologiniuose ir kitokiuose leidiniuose". (Pabraukta cituojant). Norėdamas skeptiškesniuosius įtikinti, kad iš tikrųjų išeivijos rašytojai vardyne nėra diskriminuojami, svečias kvietė juos klausti apie konkrečius atvejus.

— Ar yra tame sąvade Balys Raugas? — paklausė Liūtas Mockūnas.

(„Kas tas Raugas? . . . Ar jis rašytojas-? . . . Ką jis parašė? . . . Žinau, tai juk *Kario* redaktorius",—pasigirdo murmėjimas publikoje).

— Taip. Yra,—patvirtino A. Zalatorius, su-

(tęsinys 7-me psl.)

krikščionybė Lietuvoje — 600

Į „AKIRAČIŲ“ ANKETOS KLAUSIMUS ATSAKO V. SKUODIS

Vytautas Skuodis — geologas, buv. Vilniaus universiteto docentas. Už darbą Lietuvos pogrindžio spaudoje septynis metus praleido sovietų koncentracijos stovyklose. Pernai su šeima atvyko į JAV, gyvena Čikagoje.

* * *

Iš *Akiračių* redakcijos gavęs pasiulymą dalyvauti šioje neakivaizdinėje diskusijoje, aš nebuvau susipažinęs nei su viena diskusijoje dalyvaujančio autoriaus nuomone, nors jau turėjau surinkęs šio įdomaus laikraščio numerius, pradedant 1987-jų metų penktuoju numeriu. Dabar, išsakydamas savo nuomonę, kad ji būtų tikrai nepriklausoma nuo kitų minčių, aš taip pat dar nesu perskaitęs nei vieno kitų atsakymų į šios anketos klausimus. Su visų be išimties autorių pasisakymais aš su dideliu susidomėjimu susipažinau *Akiračiams* išsiuntęs sekančias savo mintis.

Kodėl pagonybė taip ilgai išsilaikė Lietuvoje?

Pasipriešinimas naujovėms, konservatizmas tubūt yra įgimta daugelio žmonių, jų grupių ir net tautų savybė. Tas pasipriešinimas yra daug stipresnis ir didesnis, kai tos naujovės atnešamos iš šalies, kai jos peršamos įkyriai, o ypač kai jos paliečia žmogaus vidinį, dvasinį pasaulį, jo iš tradicijos paveldėtus įsitikinimus. Bene pati jautriausioji dvasinio gyvenimo vieta yra žmogaus santykis su antgamtiniu pasauliu, su jį supančios gamtos paslaptimis ir pagaliau visų daiktų ir reiškinių pirminės priežasties suvokimas kaip dievybės.

Žemės formos ir pasaulio dydžio suvokimas amžių bėgyje keitėsi. Pasaulis geografine prasme plėtėsi vystantis civilizacijai. Priešistorinės ir senosios, jau istorinės Lietuvos padėtis ilgą laiką buvo už žinomojo pasaulio ribų. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl po nesėkmingų kryžiaus karų Kristaus karstui vaduoti Palestinoje, Vakarų Europa staiga pastebėjo vienintelę tautą Europoje, lietuvius, dar nepažįstančius Kristaus mokslo. Jo mokslo nešimas į Lietuvą ambicingiems ir ieškantiems pramogų Europos riteriams tai buvo tiktai pretekstas pasižmonėti paslaptingoje, patrauklioje ir turtingoje Lietuvoje. Jų žygiams tarsi tramplynas buvo kryžiuočių ordinas, kardu jau spėjęs „apkrikštyti“ prūsus.

Lietuvių pagoniškasis tikėjimas ir pasaulėjauta buvo giliai humaniški. Tai iš dalies atpindi senoji, iš pagonybės laikų mus pasiekusi tautosaka. Tas tikėjimas ir pasaulėžiūra mūsų protėviams suteikė daug stiprybės ir paguodos jų atkaklioje ir ilgai užtrukusioje kovoje su naujosios religijos nešėjais, tikrumoje jų gimtojo krašto priešais ir grobikais. Kryžiuočių naudoti metodai kardu ir ugnimi „nešant“ naująją religiją lietuvius ilgam atbaidė nuo tos religijos. Gindami tėvynę jie kartu gynė ir savo tikėjimą, kuris juos tada visiškai patenkino.

Turbūt reikėtų tiktai apgailestauti, kad krikščionybė Lietuvoje buvo įvesta perdaug vėlai. Jeigu Lietuvoje krikščionybė būtų išsilaikiusi ir paplitusi nors nuo Mindaugo laikų, mūsų krašto istorija, o jo likimas ir įnašas į pasaulio kultūros istoriją būtų buvęs visai kitoks. Mūsų tautai didžiulis nuostolis, kad Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos klestėjimo laikais lietuviai neturėjo savo rašto, savos literatūros ir mokslo, kurie visuose kituose Europos kraštuose buvo ištikimi krikščionybės plitimo Europoje ir visame pasaulyje palydovai.

Priekaištas krikščionybei, kad ji sunaikinusi Lietuvoje pagonybę yra tiktai nerimti sentimentai. Jie būdingi dabartiniams sovietiniams apmokamiems ateistams, kurie dėl to tebeverkšlena, nors nei vienas iš jų netvirtina, kad saulė, ąžuolai arba žalčiai turi dieviškumo savybių.

Krikščionybės įvedimo Lietuvoje galutinė pasekmė yra atkaklus ginimas tikėjimo ir bažnyčios dabartinėje pavergtoje Lietuvoje. Tikėjimas dabar Lietuvoje yra ginamas taip, kaip savo tikėjimą gynė mūsų protėviai pagonybės laikais.

Dabartiniai tikėjimo priešai Lietuvoje deda dideles pastangas sunaikinti tikėjimą tam, kad lietuvių tautą visiškai subedievinus ją būtų galima pavergti dvasiškai. Tikėjimą praradęs žmogus yra mažiau atsparus prieš jam pastoviai brukamus visokius „izmus“.

Kokius periodus išskiriate lietuvių tautos ir krikščionybės santykių istorijoje?

Įvedus krikščionybę, daugelis lietuvių, nepažindami tikėjimo pagrindų ir dar ilgai veikiami senosios pagoniškosios religijos tradicijų, ilgą laiką pasiliko daugiau ar mažiau formaliais krikščionimis. Turėjo praeiti dar nemažai laiko, kol krikščioniškasis tikėjimas lietuvių tautos dvasioje išsiplėtojo visu savo pilnumu. Tam, atrodo, rimta kliūtimi buvo neturėjimas pakankamo skaičiaus savų dvasininkų arba nors mokančių lietuvių kalbą. Prie tikėjimo dvasios stiprinimo Lietuvoje neprisidėjo ir Romos katalikų bažnyčios krizė, kurios pasekmėje atsirado ir paplito reformacija, vienu metu plačiai apėmusi ir Lietuvą. Religija tapo tarsi prekė pagal žinomą principą: *cuius regio tuus religio*. Žemas dalies katalikų kunigų išsilavinimas taip pat negalėjo sustiprinti tikėjimo. Popiežiaus vizitatorius net tokio XVI a. Lietuvos šviesuolio kanauninko Mikalojaus Daukšos dekanate rado kunigų, nemokančių pagrindinių maldų.

Po krikšto Lietuvos katalikai dar ilgai buvo pagoniškosios religijos prietarų įtakoje, nors, nugalėjus reformaciją, katalikų bažnyčia Lietuvoje sustiprėjo. 1971-1974 metus prie Panevėžio renkant tautosaką man pačiam iš gyvų lūpų teko užrašyti tokį tikėjimą: nemušk žalčio, nes saulė verks.

Rimtas posūkis Lietuvos katalikų bažnyčioje prasidėjo su lietuviškosios spaudos uždraudimu po 1863-jų metų sukilimo numalšinimo. Kova už lietuviškąjį žodį tampriai persipynė su kova už katalikiškojo tikėjimo ir bažnyčios laisvę. Šitame laikotarpyje kaip ryškiausia asmenybė Lietuvos katalikų bažnyčios ir tautos istorijoje iškilo vyskupas Motiejus Valančius. Atrado daug tautiškai susipratusių ir gerai paruoštų kunigų, kurie ne tik sustiprino pravoslavijos engiamos katalikų bažnyčios autoritetą, paskatino lietuvius ginti savo tikėjimą, bet ir patys sukūrė stiprų pagrindą pasaulietinei ir patriotinei lietuviškajai literatūrai. Šitame laikotarpyje prasidėjo lietuvių tautinis atgimimas, kuris dar labiau sustiprėjo atgavus lietuvišką spaudą. To pasekmėje ir tam tikros politinės situacijos dėka Lietuva 1918 metų vasario 16-tą dieną galėjo pasiskelbti nepriklausoma valstybe.

Nepriklausomos Lietuvos laikais visos religijos buvo laisvos ir nevaržomos. Atsirado daug gerų kunigų, kurie tokiais tapo vedami dvasinio pašaukimo, o ne verčiami pasiturinčių tėvų, kaip kad dažnai būdavo ankstyvesniais laikais. Turėjo laisvę ir laisvamaniai. Niekas jų nevertė tikėti arba praktikuoti kurią nors religiją. Jie turėjo ir savo spaudą.

1940 m. birželio 15 d. sovietams okupavus Lietuvą vienas iš pirmųjų rimčiausių smūgių buvo nukreiptas prieš Lietuvos katalikų bažnyčią. Jos atkaklus persekiojimas, siekiant visiško sunaikinimo tebesitęsia ir dabar. Bažnyčia ir tikintieji Lietuvoje ir dabar persekiojami naudojant pačias brutuliausias valstybines priemones. Kad, nežiūrint ekstremalinių egzistavimo sąlygų Lietuvos katalikų bažnyčia ir dabar tebėra gyvastinga ir stipri, parodo, kas daugeliui pavergtosios Lietuvos lietuvių yra tikėjimas, religija ir bažnyčia.

Iš to, kas anksčiau pasakyta, būtų galima išskirti keletą ryškių periodų lietuvių santykyje su religija ir katalikų bažnyčia. Tačiau tai būtų perdaug schematizuota. O istorija schemų nepripažįsta.

Ką krikščionybė Lietuvai davė gero ir blogo?

Manau, jog į šį klausimą jau atsakiau. Rinkdamas tautosaką užrašiau ir tokį pasakymą: žmogus be tikėjimo, tai kaip karvė be uodegos. Krikščionybė lietuviams davė tikrą tikėjimą. Toks yra pagrindinis krikščionybės uždavinys. Kristus kitokio tikslo neturėjo. Visos religijos skaito, jog jų tikėjimas yra teisingiausias. Tačiau, Dievas žmogui davė laisvą valią pasirinkti bet kurią religiją ir nuspręsti, kuri jam yra labiausiai priimtina ir jo supratimu geriausia.

Utilitarinis krikščionybės reikšmės supratimas yra krikščionybės suvulgarinimas. Jeigu Lietuvos istorijoje kai kurios mūsų tautos bėdos yra rišamos su krikščionybės įvedimu ir jos išplatinimu, bažnyčia dėl to nėra kalta. Kalti žmonės, kurie bažnyčią ir jos mokymą panaudojo savaip savo asmeninėms, politinėms ir kitokioms idėjoms bei kėslams įgyvendinti.

Kokia šiandieninės krikščionybės reikšmė lietuvių gyvenime? Kaip ji atsispindi tikinčiųjų ir netikinčiųjų santykiuose?

Negaliu ir nenoriu aiškinti, kokią reikšmę šiandien religija ir katalikų bažnyčia turi išeivijos gyvenime. Dėl pavergtosios mūsų tautos dalies, jai tikėjimas yra vienintelė lietuvio paguoda ir stiprybė. Tai patyrė beveik visi su manimi sovietiniame

lageryje buvę politiniai kaliniai ir nelietuviai. Kristaus žodžiai: aš esu Kelias, Tiesa ir Gyvenimas yra amžina tiesa. Todėl toji religijos ir katalikų bažnyčios reikšmė yra nekintantys dydžiai. Sakau „katalikų bažnyčia", nes taip pastatytas klausimas. Aš gerbiu visas religijas, jeigu žmogus tikrai ir nuoširdžiai savo tikėjimą išpažįsta. Manau, jog prieš Dievą bus pateisintas ir toks žmogus, kuris neišpažįsta jokios religijos, tačiau gyvenime intuityviai vadovaujasi Dievo įsakymais.

Ne tik lietuviuose, bet ir kitose tautybėse santykiai tarp krikščionių ir netikinčiųjų turėtų būti kuo geriausi. Kartoju: Dievas žmogui davė laisvą valią tikėti arba netikėti. Tačiau religinis mokymas ir tikėjimo skleidimas yra toks pat natūralus ir gyvenimiškas dalykas, kaip ir kurio nors kito mokslo žinių skleidimas.

Kokia krikščionybės ateitis Lietuvoje? Kovingojo ateizmo ir sekuliarizacijos grėsmė. Ar galima lietuviuose tautinė bažnyčia?

Tikėjimas į tikrąjį Dievą negali būti sunaikintas, nes tikrasis tikėjimas eina iš paties Dievo. Tol, kol pavergtoje Lietuvoje bus likęs nors vienas lietuvis, tol joje bus gyva religija ir bažnyčia pačiame žmoguje. Manau, kad tas paskutinis žmogus bus ne ateistas ir ne komunistas.

Sovietuose kadaise madinga kovingojo ateizmo terminą Lietuvoje dabar pakeitė žodis sekuliarizacija, atseit, savaimingas nubedievėjimas. Besidomintiems dabartiniu Lietuvos gyvenimu gerai žinoma, kaip tas „savaimingumas" pasireiškia.

Kovingasis ateizmas apvalo krikščionybę nuo jos silpnų ir atsitiktinių pakeleivių. O tai ją tiktai dar labiau sutaurina.

Sekuliarizacija — laisvas apsisprendimas toliau tikėti arba netikėti, atlikinėti krikščioniškas pareigas arba jų neatlikinėti. Sekuliarizacija dažnai yra lyg ir savotiškos atostogos tikėjime ir bažnyčios priklausomybėje. Tokias „atostogas" savo laiku turėjau ir aš. Manau kiekvienam „sekuliarizuotajam" reikėtų prisiminti gerai žinomo mokslininko Pastero žodžius: didelis žinojimas artina prie Dievo, mažas žinojimas tolina nuo jo.

Prisimenu vienos Vilniaus universiteto studentės auditorijoje paliktą užrašų knygelę, kurioje buvo toks įrašas: „Jeigu Dievas yra ir aš į Jį tikėsiu, aš daug ką laimėsiu. Jeigu Dievo nėra, o aš vistiek į Jį tikėsiu, aš nieko neprarasiu. Tačiau jeigu Dievas yra, o aš į Jį netikėsiu, viską prarasiu". Žinoma, toks tikėjimas dėl apsidraudimo negali būti tvirtas. Tačiau jis gali paskatinti giliau pažinti patį tikėjimą.

Pavergtoje Lietuvoje tautiškumas ir religiškumas, praktikuojantiems tikėjimą arba nors dar savyje slapta tikintiems, yra du neišskiriami dalykai. Tą organinį ryšį labai sutvirtino bendras tautos ir bažnyčios, tiksliau—tikinčiųjų likimas ir pavergėjo prievarta. Sovietinė valdžia atkakliai ir nuosekliai siekia visai sunaikinti tikėjimą Lietuvoje. Jos apskaičiavimu, tiktai subedievinus tautą bus įmanoma ją subolševikinti ir nutautinti.

Dabartinėse Lietuvos sąlygose kova už tikėjimą ir bažnyčios laisvę Lietuvoje tuo pačiu yra ir kova už visos lietuvių tautos laisvę. Tai patvirtina stipri Lietuvos pogrindžio spauda ir šių metų vasario mėnesio įvykiai Lietuvoje, kada pirmą kartą per visą okupacinį laikotarpį taip atvirai ir plačiai buvo paminėtas Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 70-sios metinės, panaudojant ir bažnyčias.

Viena iš pagrindinių Lietuvos katalikų bažnyčios stiprybės priežasčių yra tai, kad ji yra pavaldi Romos katalikų bažnyčios vyriausiajam vadovui—Šventajam Tėvui. O tai ateistinę valdžią labiausiai ir erzina. Jai būtų labai paranku, jeigu Lietuvoje katalikų bažnyčia būtų tautinė, t.y. nepriklausoma nuo popiežiaus. Tada ji tą bažnyčią padarytų savo paklusniu įrankiu, kaip tai atsitiko su Rusijos pravoslavų bažnyčia, kuri kai kuriais atvejais pasireiškia ne tiktai kaip tautinė, bet ir kaip politinė. □

ATVIRAI KALBANT

(atkelta iš 5-to psl.)

radęs anotaciją ir toliau ją skaitydamas.—„. . . poetas, prozininkas. Baigė karo mokyklą, studijavo teisę Kauno universitete, tarnavo **buržuazinės** Lietuvos kariuomenėje, 1944 m. **pasitraukė** į Vakarus, apsigyveno JAV, dalyvavo **dešiniųjų** organizacijų veikloje. Periodikoje paskelbė eilėraščių, apsakymų, kartu su J. Kuzma išleido poezijos rinkinį *Balti balandžiai* (1936)". (Cituojant mano padarytų pabraukimų reikšmė paaiškės vėliau—ATA).

— Ar yra Juozas Keliuotis? (—Taip . . . „kritikas, prozininkas, vertėjas . . . " Tik nieko, žinoma, apie jo ištrėmimą į Sibirą, nieko apie neseniai čia išleistų memuarų knygų *Dangus nusidažo raudonai* . . .)—Vincas Ramonas? (—Yra . . . „prozininkas . . . Išleido . . . **antitarybinės** tematikos romanus *Kryžiai* . . . *Dulkės raudonam saulėleidy*")—Ar yra Vladas Kulbokas? (—Taip . . . „poetas, dramaturgas, prozininkas . . . įsitraukė į **antitarybinės** emigracijos veiklą" . . .)—O Birutė Kemėžaitė ar yra? (—Ne, Birutės, deja, nėra . . .)—Bet ji poetė, atsiprašant, romaną išleido ir lyg tai žurnalą čia tokį redaguoja! . . (—Gaila, nėra . . . Yra Regina Songailaitė-Raslavičienė, prozininkė . . . Yra Stasė Šakytė-Surdokienė, poetė . . .) Yra ir Vanda Panavaitė-Stankienė, nežiūrint, kad nieko neišleido, „eilėraščius skelbė periodikoje", ir kad šiandien jau niekas nebeatsimena kada ir kur ji juos skelbė, nors *Darbininkas* neseniai rašė, jog kaip tik Vanda yra partizanų dainos „Stoviu aš parimus" autorė . . .

Svečio kritiko paakintas *Lietuvių rašytojų sąvade* išeivijos rašytojų paieškojau kiek atydžiau, turėdamas omenyje, kad rašytojo sąvokai čia teikiama platesnė negu įprasta reikšmė, todėl imama ne tik „grynieji" rašytojai—prozininkai, poetai, dramaturgai, bet kritikai, literatūros istorikai bei teoretikai, folkloristai, vertėjai, tekstologai, bibliografai, kartais leidėjai,—žodžiu žmonės, atlikę ir atliekantys tarpininkų tarp literatūros ir visuomenės vaidmenį". Labai daug jų *Sąvade* ir radau, ne vienu atveju iš tikrųjų nusistebėdamas sudarytojo kruopštumu, tačiau vienos kitos pavardės pasigedau. Tada atsivečiau Prano Naujokaičio *Lietuvių literatūros istorijos* IV tomo vardyną, susirašiau 63 vardus, kurių sąmoningas ar nenorėtas praleidimas pasirodė galimesnis ir jų paieškojau *Sąvado* vardų rodyklėje. Radau tik septynioliką. Šalia mažiau populiarių nepaminėti liko ir išeivijoje gana gerai žinomi ar to užsitarnavę vardai, daugumoje pilnai atitinkantys ką tik pacituotą apibrėžimą, kaip (abėcėlės tvarka) žurnalistas Bronius Aušrotas, prozininkas, kritikas ir vertėjas kun. Vytautas Bagdanavičius, dvitomės tautosakinės studijos *Kultūrinės gelmės pasakose* autorius, feljetonistas Vilius Bražėnas-Bražvilius, Pranas Bagdas-Naumiestiškis, Edmundas Butrimas (abu dramaturgai), *Tėviškės žiburių* redaktorius ir kelių knygų autorius kun. Pranas Gaida, prozininkas Pranas Dom. Girdžius, filosofas kritikas dr. Juozas Girnius, literatūros mokslininkas, folkloristas Algirdas Julius Greimas, filosofas ir publicistas kun. Feliksas Jucevičius, publicistas Bronius Kviklys, prozininkas Adolfas Markelis, poetė Ona Mikailaitė, poetė Edita Nazaraitė, poetė, kritikė ir dramaturgė Aušra M. Sluckaitė-Jurašienė, poetas ir vertėjas Jonas Zdanys, prozininkas publicistas Bronius Zumeris ir kt.

Peržiūrinėjant išeivijos rašytojams skirtas anotacijas pirmiausia į akis krito terminologijos trafaretai. Apie tuos, kurie gimė pirmaisiais šio amžiaus dešimtmečiais ar anksčiau ir Vokietijon iš Lietuvos pabėgo ją antrą kartą Sovietų Sąjungai okupuojant, sakoma, kad „1944 m. **pasitraukė** į Vakarus", tačiau kiek jaunesni, pradedant maždaug su manąja karta, kažkodėl jau „per II pasaulinį karą **atsidūrė** Vakaruose". Būdami rašytojai, o taip pat ir veiklūs žmonės visi jie, žinoma, rašė ir veikė, taigi arba „bendradarbiavo **antitarybinėje** spaudoje", arba „dalyvavo **antitarybinėje** veikloje". Kartais „antitarybinę" pakeičia ar papildo „klerikalinė", „katalikiška" (rečiau—„dešinioji", „nacionalistinė", „konservatyvi", „tautininkų") ar „liberalinė", o pagaliau ir vien tik „emigracinė" ar „kultūrinė" spauda ir veikla, ko, manau, pakaktų beveik kiekvienu atveju. Nors yra laikraščių, kuriems visada taikomos atitinkamos etiketės (pvz., *Darbininkui*—klerikalinė. *Aidams*—katalikiška, o *Akiračiams*—liberalinė), tačiau žymiai dažniau jos priklauso nuo aprašomojo asmens. Vadinasi, jeigu toje pačioje spaudoje bendradarbiauja, sakykim, K. Bradūnas, A. Nyka-Niliūnas ar V. Skrupskelytė, tai ji yra „katalikiška", bet jeigu B. Babrauskas, Vl. Būtėnas ar Č. Grincevičius, tai jau „klerikalinė", o N. Mazalaitei bendradarbiaujant, ji net „dešinioji"; jeigu rašo K. Barėnas ar V. Kazokas, tai ta spauda bus „nacionalistinė", bet jeigu E. Cinzas, tai vien „emigracinė" . . . Bendrai paėmus, epitetai šiurkštesni į Vakarus „pasitraukusiems" ir švelnesni ten „atsidūrusiems" bei „patekusiems", kietesni apsigyvenusiems JAV negu Australijoje ar Europoje. Dažniau visai bešališkai yra traktuojami tie, kurių raštai buvo išleisti Tarybų Lietuvoje ar išspausdinti tenykštėje periodikoje.

Nėra aišku, kodėl vienų rašytojų atžvilgiu taip svarbu paminėti, kad jų emigracijos meto kūryboje yra **antitarybinių** motyvų (Faustas Kirša), **antitarybinių** temų (Juozas Švaistas), ar **antitarybinių** tendencijų (Jonas Aistis), kad jie „laikėsi **antitarybinių** pozicijų" (Vaclovas Biržiška, Pulgis Andriušis); kodėl tie „antitarybiniai motyvai" vieniems siekia net „hitlerinės okupacijos metų" (Bernardas Brazdžionis), kai kitų kūrybose visa tai iš viso lieka nepastebėta. Ir ką gi būtent tas taip dažnai linksniuojamas „antitarybiškumas" iš tikrųjų reiškia, kada ir kaip jis pavirsta „antikomunizmu" (Antanas Maceina, Algirdas Landsbergis), o pagaliau ir ką tai turi bendro su literatūra, rašytojo asmenybe ar veikla.

Gerokai persitengiama naujųjų emigrantų anotacijose, pabrėžiant, kad pvz., Tomas Venclova „įsijungė į **aktyvią antikomunistinę politinę** veiklą" (beje, taip pat nesuminėjus nė vienos iš 4 jo išeivijoje išleistų knygų), ar kad Saulius T. Kondrotas „įsitraukė į **antikomunistinę** propagandą", kai čia šie vyrai ne kartą apkaltinami kaip tik šitokios veiklos vengimu . . .

Iš kur tie visi kurijozai išplaukia, kas daugiau-

(tęsinys sekančiame psl.)

POKALBIS SU JOSIFU BRODSKIU

KADA GIMSTA NOSTALGIJA

Su rusų poetu Josifu Brodskiu *Akiračiai* kalbėjosi 1976-tų metų Santaros-Šviesos suvažiavime (žiūr. *Akiračiai* nr. 84, 1976). Jo draugas Tomas Venclova anuomet dar gyveno Lietuvoje.

Praeitais metais Brodskiui paskirta 1987 m. Nobelio premija literatūrai. Ta proga *Akiračių* redakcija jam vėl pateikė eilę klausimų. Su Brodskiu kalbėjosi mūsų red. kolegijos narys Tomas Venclova. Pokalbis įvyko šių metų Vasario 16 dieną.

* * *

T.V.: Kaip jautiesi gavęs Nobelio premiją?

J.B.: Nieko specifiškai, kokybiškai naujo nejaučiu.

T.V.: Ką galėtum pasakyti apie kitus rusus—Nobelio premijos laureatus: Buniną, Pasternaką, Šolochovą, Solženiciną?

J.B.: Buninas ir Pasternakas—nuostabūs poetai, žymiai įdomesni negu prozininkai, nors premijas gavo už prozą. Kai dėl Šolochovo, tai aš manau, kad premiją gavo tikrasis *Tykiojo Dono* autorius—Kriukovas ar kas kitas, bet ne Šolochovas.

T.V.: O tam tikrajam autoriui vertėjo duoti premiją?

J.B.: Manau, kad ne, kadangi dvidešimtajame amžiuje būta tokių rašytojų kaip Proust, Musil, Joyce, Platonovas . . .

T.V.: Iš rusų paminėtum tik Platonovą?

J.B.: Deja, tik Platonovą. Visi kiti mano manymu nepalyginti prastesni. Bulgakovas, Pilniakas, Zamiatinas, Babelis . . . Jie visi buvo nuostabūs stilistai, tačiau literatūra—ne vien stilius, bet ir substancija. Substancijos, palyginus su Platonovu, jiems gerokai stigo. Manau, kad Solženicinas—tai jau premija už substanciją, ne už stilių.

T.V.: Stilius galėtų būti ir geresnis?

J.B.: Stilius galėtų būti ir geresnis, bet . . . Atsimenu pašnekesį su Achmatova, kuriame dalyvavo mano bičiulis, poetas Naimanas, ir aš. Kalbėjomės apie *Vieną Ivano Denisovičiaus dieną,* ir Naimanas pasakė, kad jam tas veikalas nelabai patinka. Anna Andrejevna jį pertraukė ir tarė: „Ką tai reiškia—patinka, nepatinka? Tą veikalą turi perskaityti du šimtai penkiasdešimt milijonų". Tokios pat nuomonės ir aš. Dabar jų daugiau . . .

T.V.: Tu tokios pat nuomonės ir apie *Gulago archipelagą?*

J.B.: Be abejonės. Tai esmingesnis veikalas, negu *Ivanas Denisovičius.* Pridursiu, kad esmingesnis už *Ivaną Denisovičių* ir romanas *Pirmajame rate.*

T.V.: O *Vėžininkų korpusas?*

J.B.: Čia jau kiek blogiau.

T.V.: O Matrionos sodyba?

J.B.: Nebloga, to paties lygmens, kaip *Ivanas Denisovičius.*

T.V.: Kaip reaguojama Tarybų Sąjungoje—oficialiai ir neoficialiai—į Tavo Nobelio premiją?

J.B.: Apie oficialiąją reakciją žinau nedaug, bet gana tiksliai. Žinau, kad apie premiją nebuvo pranešta centrinėje spaudoje pagal nurodymą iš viršaus; tą direktyvą davė asmuo pavarde Ligačiovas. Nežinau, kokį vaidmenį valstybėje jis vaidina, bet turbūt užima gana aukštą vietą, jau vien todėl, kad rimuojasi su Gorbačiovu . . .

T.V.: Apie paties Gorbačiovo reakciją nieko nežinia?

J.B.: Neturiu supratimo.

T.V.: Tave sykį paklausė—ir aš tai pacituosiu: „Ką manote apie Gorbačiovą"? Tu atsakei: „Nieko nemanau, ir tikiuosi, kad ir jis apie mane nieko nemano".

J.B.: Teisybė. Man, be to, neseniai pranešė, kad sausio mėnesį įvyko Centro Komiteto posėdis. Ten buvo svarstoma, be ko kito, ir pažiūra į šitą reiškinį. Nežinau, ar tai buvo CK, ar kokia nors CK komisija. Ir buvo priimtas kažkoks nutarimas, kuris, kaip tvirtina mano pažįstami, gali nepalankiai atsiliepti mano būsimoms publikacijoms. Antra vertus, kadangi šiandien dešinė nežino, ką daro kairė—taip buvo ir anksčiau, bet šiandien tai įgavo labiau, kaip čia pasakius . . .

T.V.: Organizuotas formas.

J.B.: Taigi. Sakyčiau, labiau egzistencinį pobūdį. Todėl įvairūs tarybiniai žurnalai man ligi šiol siūlo spausdinti eiles. Su tais pasiūlymais aš paprastai sutinku.

T.V.: Jie nurodo konkrečiai, ką nori imti?

J.B.: Paprastai ne. *Oktiabr* nenurodė, *Neva* nurodė . . .

T.V.: Taigi kreipėsi *Oktiabr, Neva . . .*

J.B.: Ir *Ogoniok* (populiarus, pastaruoju metu liberalus žurnalas—*Red.*). Su jais kalbėjausi visai neseniai, prieš tris dienas. Ne su redaktorium Korotičium, o su jo pavaduotoju, pavarde bene Medvedevas. Jis paklausė, ką norėčiau matyti išspausdinta. Mat, *Novyj mir* išspausdino daug eilėraščių ir nurodė, jog pasirinkimas suderintas su autorium, o tai nevisiškai tiesa. *Ogoniok* žino apie šitą mano nesantaiką su *Novyj mir*; norėtų to išvengti, taigi atsiklausė. Aš jiems pasakiau. Tada pokalbis pasuko gana įdomia linkme—būtent, anas asmuo paklausė: „O ką galvotumėt apie savo eilių rinkinio pasirodymą Tarybų Sąjungoje?" Pasakiau, kad nieko ypatingai prieš neturiu. Jis ir sako: „Matot, čia pas mane sėdi *Grožinės literatūros* leidyklos redaktorius". Tarybų Sąjungoje eiles spausdina dvi leidyklos—*Grožinė literatūra* ir *Tarybinis rašytojas,* bet kadangi manęs negalima klasifikuoti kaip tarybinio rašytojo, tai, natūralu, galima klasifikuoti kaip grožinę literatūrą. Atsakiau: ką gi, jei esama tokių norų, prašom atsiųsti formalų pasiūlymą—aš tikriausiai sudarysiu rinkinį . . .

T.V.: Jie davė suprasti, kad atsiųs pasiūlymą?

J.B.: Jie nedavė suprasti, kad atsiųs, bet davė suprasti, kad gali atsiųsti.

T.V.: Gerai pasakei Stockholme: po *Novyj mir* publikacijos Tavo eilių, išspausdintų tėvynėje, skaičius pasiekia dvylika.

J.B.: Teisybė.

T.V.: Tai oficialioji reakčija; o ką galima pasakyti apie neoficialiąją?

J.B.: Kai dėl neoficialiosios reakcijos, tai ten vyksta tiesiog nepakenčiami dalykai. Organizuojami vakarai, kuriuose skaitomos mano eilės . . .

T.V.: Organizuojami daugmaž oficialiai?

J.B.: Taigi, nors nebesuprasi, kas dabar oficialu, kas neoficialu. Vakarai vyksta ir Leningrade, ir Maskvoje . . .

T.V.: Ir dar kur nors?

J.B.: To tai jau nežinau, ir geriau būtų nežinoti.

T.V.: Ar valdžia duoda patalpas tiems vakarams?

J.B.: Patalpas duoda su kažkokiais apribojimais, bet tų apribojimų niekas nepaiso . . . Buvo bent du vakarai Maskvoje: viename pirmininkavo Koma Ivanovas (žinomas kalbininkas ir semiotikas—*Red.*), kitame Evgenijus Reinas (poetas, J.B. bičiulis—*Red.*). Kažkas panašaus vyksta Leningrade. Kažkokie vidurinių mokyklų mokytojai skaito mano eiles mokyklose per radiją ir taip toliau . . .

T.V.: Į mokyklines chrestomatijas dar nepate-

ATVIRAI . . .

(atkelta iš 7-to psl.)

sia prisidėjo prie šitos terminologijos įveisimo ar įpilietinimo tenykštėje bibliografijoje, paaiškėja pratarmėje paskaičius, kad „rankraštį kruopščiai peržiūrėjo jo recenzentas Vytautas Kazakevičius, kuris pateikė vardyno papildymų, biografinių ir bibliografinių faktų, atskirus rašytojus charakterizuojančių nuorodų". Ar gi ne ta pati terminologija buvo ir tebėra naudojama šio išeiviologo redaguotose antologijose ar jo pasirašytose anotacijose *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje . . .*

„Kone du tūkstančiai anotacijų, apimančių pusės tūkstančio laikotarpį, užkliudžiusių bemaž visus mūsų planetos kontinentus ir dešimtis valstybių, parodo, kokį grandiozinį darbą yra padaręs V. Vanagas. Jam teko perrausti ne vieną archyvą, perversti stirtas bibliografinių ir spaudos šaltinių, dažnai prieštaringų, šauktis talkos, kol po šapelį surinko būtiniausius duomenis, atsijojo priimtiniausias jų varijantus, kol senojo kalendoriaus datas priderino prie naujojo, kol atskleidė dešimtis nežinomų slapyvardžių, užmirštų knygų pavadinimų ir pan.",—dažniausi bibliografas Jonas Petronis *Lietuvių rašytojų sąvadą* recenzuodamas *Literatūros ir meno* (1988.IV.16) numeryje ir, autoriaus vardu, skaitytojus prašydamas paramos knygą pataisant ir papildant jos tolimesnei laidai.

Besijungiant į pelnytus aplodismentus Vytautui Vanagui ir jo talkininkams, norėtųsi priminti, kad medžiagos, liečiančios išeivijos rašytojus, pirmiausia derėtų paieškoti išeivijoje išleistuose 37-uose *Lietuvių enciklopedijos* tomuose, o taip pat ir jau minėtoje Pr. Naujokaičio *Lietuvių literatūros istorijoje* (kuri *Sąvade* matyt sumaišyta su kitu veikalu ir pavadinta „Naująja lietuvių literatūra"), kas būtų atvėrę ir eilę kitų šaltinių, tenykščiuose specfonduose autoriui turbūt nesunkiai prieinamų. Būtų buvę išvengta ir kai kurių faktinių klaidų ar klaidelių, kurių atitaisinėjimas šioje skiltyje užimtų perdaug vietos.

Algirdas T. Antanaitis

kai?

J.B.: Į chrestomatijas kol kas nesu įtrauktas, bet . . .

T.V.: Bet, ko gero, įtrauks?

J.B.: Kažkas visai neseniai atvažiavo iš Tarybų Sąjungos ir papasakojo, kaip ten dabar švenčiamos Kalėdos. Kaip žinai, ten dėl įvairių priežasčių atgimsta pravoslavija. Kalėdų ceremonija, kurioje anas žmogus dviejose ar trijose vietose buvo, visur beveik analogiška: eglutė, bažnytinės vėliavos ir dar nežinia kas, o be to, deklamuojamos Pasternako ir mano malonybės kalėdinės eilės. Toks, sakytum, ritualas.

T.V.: „Kaip karoliai mes šiandien visi"? . .

J.B.: Turbūt taip, bet yra ir kitų eilėraščių. Mat, per kiekvienas Kalėdas aš, kiek atsimenu, stengdavausi parašyti ta tema eilėraštį, ir su tam tikromis pertraukomis man tai daugmaž pasisekdavo. Yra keletas eilėraščių, gal dešimt.

T.V.: Puiku.

J.B.: Nežinau, kas čia puikaus, bet vis dėlto . . .

T.V.: Dabar klausimas, kuris patikslins mudviejų pokalbio laiką. Šiandien 1988 metų vasario šešioliktoji—Lietuvos nepriklausomybės septyniasdešimtosios metinės. Ką galėtum pasakyti lietuvių skaitytojams apie šią datą?

J.B.: Aš nepaprastai gailiuosi, kad tai tik data, o ne faktas.

T.V.: Pakalbėsime dar apie Tavo knygos pasirodymo TSRS galimybę.

J.B.: Visa tai vyksta gandų ir gerų norų lygmenyje. Tuos norus, kiek suprantu, reiškia ne patys tauriausi žmonės. Tiesiog tokia nauja konjunktūra.

T.V.: Panašiai kaip Lenkijoje su Milošu?

J.B.: Be abejonės. Bet pašto ženklo su savo snukučiu nesusilauksiu.

T.V.: Ką gali žinoti . . .

J.B.: Ne, šitą tai jau žinome.

T.V.: Kaip Tave paveikė gyvenimas Vakaruose? Ar jauti nostalgiją Rusijai, Leningradui?

J.B.: Man rodos, niekaip nepaveikė. Gal tik labiau sulaukėjau. Nuo penkiolikos metų amžiaus gyvenu daugmaž savarankiškai; prie to pripratau, ir mano gyvenimo būdas per pastaruosius penkiolika metų nė trupučio nepasikeitė, ką, tikiuosi, ir Tu gali paliudyti.

T.V.: Taip, Amerikoje Tu gyveni beveik kaip Leningrade.

J.B.: Absoliučiai taip pat.

T.V.: Nebent tiek, kad Leningrade nebuvo ko valgyti, o čia, aplamai paėmus, yra.

J.B.: Ir valgyti, ir išgerti, ypač išgerti, nes dabar ten išgerti tikrai nebėra ko. Gyvenimas panašus į gyvenimą tėvynėje su visomis smulkmenomis, įskaitant katiną.

T.V.: Visus penkiolika metų Amerikoje turėjai kokį nors katiną?

J.B.: Visus penkiolika metų turėdavau kokį nors katiną. Dažniausiai ateinantį. Anas rudasis Leningrado katinas nusibaigė po mano motinos mirties. Jis dar ilgai gyveno man išvažiavus.

T.V.: O kaip su nostalgija?

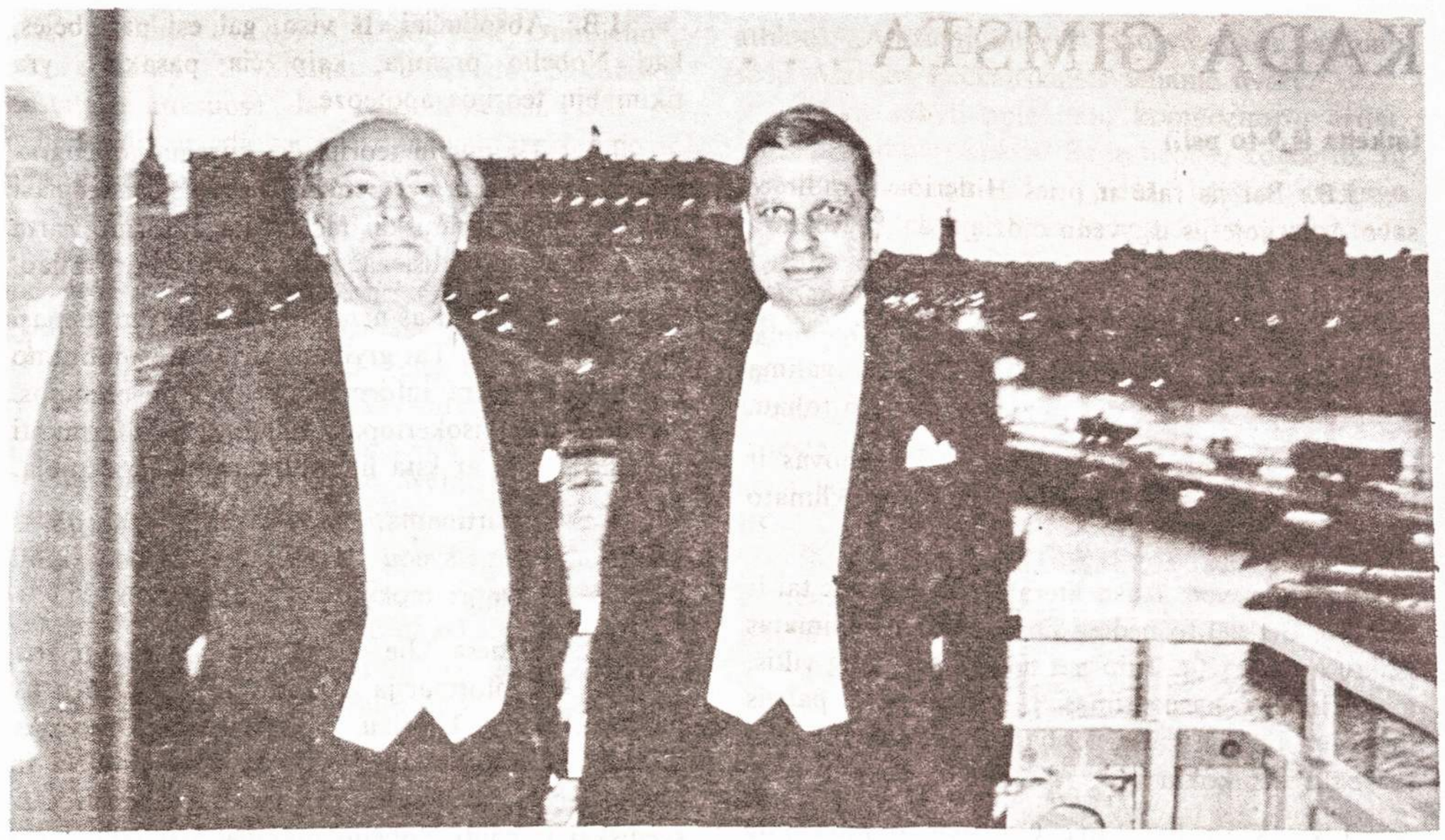

Po Nobelio iškilmių Stokholme: Josifas Brodskis (kairėje) ir Tomas Venclova

J.B.: Žinoma, aš labai dažnai juntu stiprų fizinį norą atsirasti šioje ar kitoje vietoje arba pamatyti šį ar kitą žmogų. Bet, manau, tai dar nėra nostalgijos apibrėžimas. Tėvynės kaipo tokios nesiilgiu. Leningrado ilgiuosi. Bet tai ne tiek ilgesys, kiek noras ten staiga atsirasti. Manau, kad nostalgija gimsta atsisakius palaikyti rimtus santykius su realybe, su tikrove, o tuo aš ypatingai nenusidedu. Tai yra, labai dažnai man kyla noras atsisakyti nuo tikrovės, bet ne praeities naudai.

T.V.: O jei būtų įmanoma,—ir tai greičiausiai bus įmanoma,—ar važiuotum į Leningradą?

J.B.: Nežinau. Toli gražu nesu tikras. Tada situacija virstų dar chaotiškesnė, o juk ji ir šiaip nėra aiški.

T.V.: Jei galėtum rinktis, apsilankyti Leningrade ar Vilniuje, ką pasirinktum?

J.B.: Veikiau Vilnių, nes ten nebūtų to triukšmo, kuris gali kilti Leningrade. Ir mažiau atsiminimų. Tatai svarbu. Matyt,—ir čia jau kalbu rimtai,—mano sąmonei būdingas tam tikras defektas. Būtent, man atrodo, kad gyvenimas plėtojasi daugmaž tiesia linija. Visą laiką palieki tai, ką patyrei, ką pergyvenai. Vis labiau tolsti nuo versmės, nuo vakarykštės, užvakarykštės dienos. O grįžti, kaip Biblijoje sakoma apie vėją . . . Aš juk ne vėjas. Tas grįžimas man kelia galybę visokių abejonių. Būtų nesąmonė grįžti į gimtąjį miestą ir iš jo dingti po dviejų ar trijų dienų, ar po savaitės. Žmogus turi gyventi daugmaž savo gyvenimą, o ne žaisti su juo žaidimus. Man grįžimas į Leningradą—gal tai ir įvyks . . . Bet savo noru, manau, aš to jau nedarysiu. Tai yra, galiu tai padaryti dėl tam tikrų aplinkybių, pavyzdžiui, jei kitaip negalėsiu pamatyti sūnaus arba kai kurių žmonių. Bet dėl nostalgiškų sumetimų, apie kuriuos kalbėjome, aš ten keliauti niekaip nepajėgčiau.

T.V.: Geriau pamatyti tuos žmones šičia?

J.B.: Tai būtų natūraliau. Pridučiau dar vieną dalyką. Esu pratęs—man rodos, kaip ir Tu,—gyventi nuošaliai, stovėti nuošalyje, geriausiu atveju komentuoti. Toks, sakytum, kilnus stebėtojas; gal ir nekilnus, bet stebėtojas.

T.V.: Kiekvienas Nobelio laureatas įgyja—ar turi—nemenką moralinį autoritetą. Kaip Tu galvoji—jeigu iš viso galvoji—jį panaudoti?

J.B.: Į šį klausimą visai negaliu atsakyti, nes absoliučiai nejuntu, kad būčiau įgijęs moralinį autoritetą.

T.V.: Na, čia tai optinė iliuzija.

J.B.: Gal ir optinė iliuzija, bet pats aš tos iliuzijos nekuriu.

T.V.: Tu visuomet šokdavai ginti, kada ką nors pasodindavo į kalėjimą . . .

J.B.: Manau, tai jokiu būdu negali pasikeisti.

T.V.: Bet gal dabar tai turės didesnį svorį.

J.B.: Duok Dieve.

T.V.: Ką galvoji apie „atvirumą" ir „rekonstrukciją" (*glasnost* ir *perestroika*). Ar tai paveikė dabartinę rusų literatūrą, o jei paveikė, tai kaip?

J.B.: Tai, matyt, paveikė žurnalų politiką, publikacijas, šių ar kitų veikalų spausdinimą.

T.V.: Ir tai, žinoma, puiku.

J.B.: Tai puiku, ir jeigu tai kokio nors konkretaus asmens nuopelnas, tam asmeniui, matyt, reikia labai rimtai padėkoti.

T.V.: Net jeigu tai Gorbačiovas.

J.B.: Net jeigu tai Gorbačiovas, taigi. Bet nemanau, kad tokie dalykai kaip nors determinuoja grožinių veikalų kūrimą ir iš viso keičia literatūros, poezijos, menų padėtį į gerąją pusę. Gal keičia dailės srityje, gal net muzikos srityje, bet ne literatūros srityje. Nes literatūra yra reiškinys, kurio politinis klimatas, aplamai paėmus, nedeterminuoja. Geriausia, kas buvo sukurta šiame šimtmetyje, buvo sukurta ir šiapus, ir anapus geležinės uždangos, ir netgi prieš tos uždangos atsiradimą.

T.V.: Gal dažniausiai siaubingo politinio klimato sąlygomis?

J.B.: Nebūtinai. Šito aš netvirtinčiau. Manau, Proust atsirado be jokio politinio klimato, ar bent jau politinio klimato, kurį galėtum pavadinti siaubingu. Taip pat Frost, Musil . . .

T.V.: Musil, šiaip ar taip, turėjo bėgti nuo Hitlerio.

(tęsinys sekančiame psl.)

KADA GIMSTA . . .

(atkelta iš 9-to psl.)

J.B.: Bet jis rašė ir prieš Hitlerio atsiradimą, savo Austrijoje jis išgyveno didžiąją dalį gyvenimo be Hitlerio.

T.V.: Kažkas tokio jau buvo ore . . .

J.B.: Maža kas būna ore. Tą patį galima pasakyti apie Faulkner'į, apie Joyce ir taip toliau.

T.V.: Achmatovos „Requiem", Platonovas ir daug kitų dalykų buvo parašyta siaubingo klimato sąlygomis.

J.B.: Teisybė. Rusų literatūroje kaip tik tai ir atsitiko. Bet dėl to nedera norėti, kad tas klimatas išliktų arba grįžtų. Taip pat nedera per daug viltis, kad klimato pasikeitimas į gerąją pusę pakeis literatūrą į gerąją pusę. Rašytojas gali rašyti kažką svarbaus bet kokiu oru.

T.V.: Ką galvoji apie Gorbačiovo jubiliejinę kalbą?

J.B.: Neturiu supratimo. Neskaičiau.

T.V.: Taip ir užrašysim. Grįžkime prie Vilniaus. Pasakei, kad mieliau apsilankytum Vilniuje, negu Leningrade—bet juk tada visas Leningradas sugužėtų į Vilnių . . .

J.B.: Galimas daiktas, bet nemanau, kad lietuviams iš to būtų naudos.

T.V.: Kiek žinau, Tavo motina buvo kilusi iš Lietuvos, ar iš Lietuvos apylinkių.

J.B.: Ji gimė Daugpilyje, bet didžiąją dalį vaikystės praleido Lietuvoje, pas senelį.

T.V.: Netoli Baisogalos.

J.B.: Netoli Baisogalos, teisybė. Beje, kažkas iš jos šeimos mokėjo lietuviškai. Rodos, viena teta, pati vyriausioji, kuri netrukus mirė.

T.V.: Tu jos nepažinojai?

J.B.: Pažinojau. Manau, senelė, tai yra, motinos motina mokėjo lietuviškai, bet to neturėjau progos patikrinti.

T.V.: Ar iš čia Tavo simpatijos Lietuvai?

J.B.: Nemanau. Man rodos, mano simpatija Lietuvai—mano asmeninė simpatija.

T.V.: Ar galvoji, kad mažos šalies rašytojas, sakysime, pabaltietis gali gauti Nobelio premiją? Pabaltiečiams tai gerokai rūpi.

J.B.: Žinoma, gali. Pavyzdžiui, Čekoslovakija ne ką didesnė už Lietuvą.

T.V.: Kokius keturis kartus.

J.B.: Na, keturis kartus. Bet tai nelabai svarbu.

T.V.: Aš savo metu sugalvojau tokį dėsnį: jei gyventojų skaičius didesnis n kartų, tai literatūra didesnė—ar bent žinomesnė—n kartų.

J.B.: Na, galimas daiktas. Garbės žodis, nežinau. Beje, tą patį klausimą man uždavė kinai.

T.V.: Taivaniečiai ar raudonieji?

J.B.: Žemyno, tai yra, Mao-ce-tungo kinai.

T.V.: Ir ką Tu jiems atsakei?

J.B.: Atsakiau: neturiu supratimo, greičiausiai taip. Kodėl ne?

T.V.: Ir tą patį pasakysi pabaltiečiams?

J.B.: Absoliučiai. Iš viso, gal esi pastebėjęs, kad Nobelio premija, kaip čia pasakius, yra tikimybių teorijos apoteozė.

T.V.: Tikimybių teoriją čia koreguoja geografija. Tai yra, kartą per penkerius metus jie stengiasi duoti premiją ispaniškai rašančiam autoriui, kartą per dešimt metų rusiškai rašančiam ir taip toliau.

J.B.: Taip, bet aš nemanau, kad jie čia remiasi pareigos jausmu. Tai gryniausiai jų informuotumo reikalas. Jei nėra informacijos, nėra ir premijos. Todėl dera visokeriopai stengtis painformuoti pasaulį, jog ši ar kita literatūra realiai egzistuoja.

T.V.: Tvirtinama, kad svarbu spausdintis švediškai, nes švedų akademikai kitų kalbų nemoka ir nenori mokytis.

J.B.: Netiesa. Jie moka mažiausiai po tris kalbas—tai informacija iš pirmųjų lūpų, nes aš juos esu matęs. Tiksliau, paprastai moka keturias kalbas: prancūzų, italų, anglų ir vokiečių. Na ir švedų, aišku. Bet visai įmanoma nesispausdinti švediškai ir gauti Nobelio premiją.

T.V.: O kokį įspūdį Tau iš viso padarė švedų akademikai?

J.B.: Jie man padarė nepaprastai teigiamą įspūdį. Įdomūs žmonės. Tie, su kuriais aš kalbėjausi—protingi. Ir išsilavinę, be abejonės. Jiems būdingas tam tikras provincializmo elementas,—tatai aš be abejonės pastebėjau,—būdingas bet kokiai Baltijos ar Pabaltijo valstybei . . .

T.V.: Ačiū.

J.B.: Į sveikatą. Bet teigiamas įspūdis liko tikrai. O galų gale, kas yra Rusija, jei ne didelė provincija . . :

T.V.: Rusijoje tai veikiau neigiamas bruožas . . .

J.B.: Taip, žinoma, kaďa tai įgyja tokį mastą. Bet mano požiūriu provincialumas ir lemia didžio meno, didžios literatūros atsiradimą. Nes gimsta pasaulinės kultūros pasiilgimas, kaip žinome („pasaulinės kultūros pasiilgimas"—Mandelštamo posakis—*Red.*). Ir, manau, pasaulinės kultūros pasiilgimas nei kiek ne mažesnis Švedijoje, negu Lietuvoje, negu Rusijoje. To paties intensyvumo laipsnio.

T.V.: Ir tai nieko bendro neturi su tautos didumu?

J.B.: Neturi.

TV: Ir net su politine santvarka?

J.B.: Tai būdinga visiems kultūrininkams.

T.V.: Anglai pasaulinės kultūros turbūt nesiilgi?

J.B.: Anglai gal ir nesiilgi. Bet, sakysime, Lotynų Amerikoje tas ilgesys tiesiog patrakęs. Visai kaip Rusijoje. Kuo paaiškinamas Lotynų Amerikos literatūros pasisekimas per pastaruosius dešimt dvidešimt metų? Nes jie iš visų vagia. Ir tai labai gyvas procesas.

T.V.: Vagia kaip ir daugelis rusų?

J.B.: Kaip ir daugelis rusų, taigi. Lotynų Amerikos literatūra dabar yra tokioje situacijoje, kaip devynioliktojo amžiaus JAV literatūra. Ir rusų literatūra devynioliktajame amžiuje—sakyčiau, pirmojoje amžiaus pusėje.

T.V.: Išskyrus Puškiną?

J.B.: Išskyrus Puškiną. Nors, beje, ir Puškinas vogė kaip didelis. Bet jis buvo genialus žmogus. Nelygu kas vagia.

T.V.: O dabartiniai dažnai nemoka vogti?

J.B.: Teisybė.

T.V.: Ir todėl daro karjerą, nes išeina kažkas keisto . . .

J.B.: Ne. Pasaulinės kultūros pasiilgimas praktiškai yra štai kas. Tu galvoji: aha, ten Vakaruose,—ar priešingai, jeigu tu iš Lotynų Amerikos, ten Rytuose, Europoje,—vyksta kažkas, ko aš nežinau, ką vaizduojuosi labai paviršutiniškai. Vaizduojuosi aukštį, kurį ta kultūra pasiekė, pagal keletą požymių. Bandau pakartoti, atkurti tuos požymius savojoje kultūroje. Kartais net peršoku tai, kas iš tikrųjų sukurta. Patenku ten, kur dar niekas nebuvo patekęs.

T.V.: Anot rusiško priežodžio, pataikai pirštu į dangų, tik teigiama prasme.

J.B.: Taigi, pirštu į dangų. Ir, beje, kaip tik į dangų viskas ir nukreipta.

T.V.: Andriejus Bitovas po Washingtono konferencijos, kurioje sėdėjo už vieno stalo su mudviem, davė interview laikraščiui *Maskvos naujienos (Moscow News).* Ten jis pasakė, jog emigracijos autoriai negali objektyviai svarstyti tarybinės literatūros, nes pasitraukė iš šalies prieš dešimt ar daugiau metų ir remiasi savo senais įspūdžiais. Akademinis trenažas, anot Bitovo, neatstoja tikro dalyvavimo literatūriniame procese, o emigracija yra tarsi letargo būsena. Ką į tai atsakytum?

J.B.: Tai per platus tvirtinimas. Bitovui iškeltas klausimas savaime suponuoja apibendrinimą. Kalbant apie literatūrą ir apie bet kokį kultūrinį reiškinį, kuriamą individų, apibendrinimai netinka. Nėra tokio reiškinio, kaip emigracijos literatūra ar metropolijos literatūra. Yra tam tikras kiekis autorių, kurių vienintelis bendras vardiklis—kalba.

T.V.: O gyvenamoji vieta—ne bendras vardiklis?

J.B.: Nemanau. Gal tai iš dalies teisinga ar turi teisingumo atspalvį, kalbant apie prozą. Jei nori kurti prozą, turi tikrai dalyvauti visuomenės gyvenime, reaguoti į visuomenės gyvenimą; reikalinga visuomenė su tam tikromis tradicijomis, kažkokie stabilūs procesai, apie kuriuos tu galėtum spręsti. Bet poezija—visai kas kita. Poetas tuo ir skiriasi nuo prozininko, kad jam visuomenė iš esmės nereikalinga. Jam iš visuomenės reikia tik vieno daikto, būtent kalbos.

T.V.: Kalbos, ir kad poetą paliktų ramybėje.

J.B.: Ir kad jį paliktų ramybėje, taigi. Poetas skiriasi nuo prozininko, nes tikrai iš dalies panašus į paukštelį: pradeda čiulbėti ant bet kokios šakos. Čiulba ir tiek, ir gana dažnai palaiko lapų šlamesį plojimais.

T.V.: Atseit su Bitovu Tu šičia visai nesutinki.

J.B.: Absoliučiai nesutinku.

T.V.: Ar Tau neatrodo, kad polinkis apibendrinti atsiranda dėl tarybinio gyvenimo būdo?

J.B.: Tai iš viso mūsų epochos rykštė, ne tik Tarybų Sąjungoje, nors ten įgijo patį bjauriausią pobūdį. Ta rykštė atsirado dėl labai paprasto dalyko, būtent dėl demografinio sprogimo.

(pabaiga sekančiame numeryje)

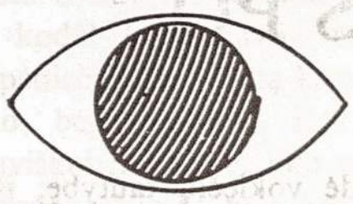

man regis

KONCERTAS

Jau kiek kartų esu prisiekęs: niekada nerašyti reportažų apie muzikinius renginius. Juk manoji nuovoka šioje srityje kiaurai mėgėjiška. Nesugebu muzikologiškai įvertinti solistų ar instrumentalistų pasirodymo scenoje, kaip kad, pavyzdžiui, įvertina mūsų vietiniai parapijiniai žinovai savo įžvalgiais konstatavimais: „kvartetas mums niekad nenusibosta“, arba „pianistė mums niekad nenusibosta“, „audotija jiems nepagailėjo karštų rankų plojimų“.

Tačiau pažadas sau — ko nors nedaryti —lieka tik pažadu sau. Gerai žinome, ką tai reiškia. Progai pasitaikius, žiūrėk, ir vėl imi šnekėti apie dalykus, apie kuriuos buvai prisiekęs tik tylėti. Vėl jaudiniesi reaguodamas į dainas, daugelį kartų girdėtas toje pačioje salėje, dažnai tų pačių solistų atliekamas. Iš kur tas jautrumas? Juk gyvenimas didmiestyje per tiek metų turėjo užgrūdinti sielą. O vis tiek, minėjimo metu, kai į jaunimo choro su soliste dainuojamą Maironio „Lietuva brangi“ įsijungia atsistoję klausytojai, skruostais nurieda sūrios ašaros. Kažkaip natūraliai įsilieji į bendro likimo krantus.

* * *

Sekmadienio popietė. Balandžio 10-toji. Esu *Draugo* koncerte, kurį surengė Los Angeles LB apygarda. Programoje baritonas Ričardas Daunoras ir sopranas Birutė Vizgirdienė. Akomponuoja Alvydas Vasaitis.

Sėdžiu pirmoje eilėje šalia pagarbių svečių. Priekyje sėdint geriau girdėsi, o mano girdėjimas, prisipažįstu, netikęs, nors klausa kaip kamertono (ką tai reiškia, nežinau).

Smagu būti taip arti muzikos versmių. Bet šis smagumas netrukus išgaruoja. Iš kairės sėdi judrus klausytojas—didžiai kūrybingas, pagarbus asmuo. Pavardės neminėsiu, nes situacija perdėm linksma.

Jis turi prie savęs portfelį ir didžiulį voką. Koncertui prasidėjus, ima kažko ieškoti voke. Pagaliau ištraukia sąrašą su kompozitorių pavardėm ir dainomis. Pakiša man, kad skaityčiau. Bet aš gi dabar klausausi solistės. Jai dainą pabaigus, plodamas greitomis žvilgteriu į sąrašą. Nieko ypatingo nematau, nes tuo metu negaliu galvoti.

Vėliau tas pats pagarbus asmuo išsitraukia piniginę ir pašnibždomis teiraujasi, ar negalėčiau iškeisti dešimtdolerinį banknotą bent į dvi penkines. Plojimų metu irgi išsitraukiu piniginę. Rodau jam, kad turiu tik penkinę ir du žaliukus. Neužteks.

* * *

Juokas juokais, bet aš vistiek atidžiai klausausi solistų. Abu gerai pasiruošę ir įspūdingai apsirėdę. Vienas kitam išvaizdos patrauklumu nenusileidžia.

Pirmoje dalyje simetriškai pakaitomis atliekamos mūsų kompozitorių liaudiškos dainos. Kai kurios labai paprastutės. Bet čia ir menas, paprasta, daugsyk girdėta daina surasti atgarsį klausytojo širdyje. Ar solistams tai pavyksta? Iš dalies—taip. Tik dalinai.

Nušvinta siela klausantis baritono raiškiai dainuojamų: „Oi užkilokit vartelius“ B. Dvariono, „Ein‘ meškins“ P. Olekos, „Anoj pusėj Dunojėlio“, „Kur bakūžė“ S. Šimkaus. Pasirodo, bakūžiška nostalgija mūsuose dar nėra išblėsusi. Dar su malonumu melodingai palydime tai, kas praėjo ir niekad nesugrįš.

Šiame lietuviškos sielos skaidrinimo akte vertingai dalyvauja ir B. Vizgirdienė. Jos dainavimo grožis glūdi paprasčiausiame lyrizme su gan žymia sentimentalumo doze. Ne sykį savo mintyse aš jai linkėjau perskaityti kelis F. Dostojevskio romanus, gal tokiu būdu jos interpretacija taptų rūpesnė, epiškesnė, įgautų gilesnes dimensijas.

Net ir liaudies dainose. Netgi tose, kurias ji dabar taip kruopščiai dainuoja—tuos malonius mažybinius, nuotaikingus posmus, kūrinius be didelių pretenzijų: „Aš augau pas tėvelį“ S. Šimkaus, „Kampelį“ A. Kačanausko, „Dukrūžėlę“ P. Sarpaliaus, „Pirmąjį šypsnį“ G. Gudauskienės, „Išauš pavasaris“ B. Budriūno (tikrai gerai atliktą), „Amžinąjį liūdesį“ klausydamasis pasijunti sėdįs Marijos Pečkauskaitės sename dvare.

O ką sakyti apie italų kompozitorių arijas, girdimas po pertraukos? Be jų nebūtų koncerto. Jų melodijos užlieja mus pietų krašto svetingu koloritu. Čia praverstų italų kalbos žinojimas: tada suprastumėm, kaip ir ką atlikėjas myli, kodėl kenčia, liūdi, kodėl juokiasi, išdaigauja . . . Tai dainuojant iškyla R. Daunoro gera mokykla—ir balso valdyme, ir laikysenoje; skamba ir B. Vizgirdienės minėtas maloninis lyrizmas, tarsi trokštantis prasiveržti į naujus horizontus, kur gal slypi vokalinio meno stebuklingoji taurė . . . Gralis.

Šią taurę savo srityje yra suradęs kuklus žmogus muzikas Alvydas Vasaitis. Mano įsitikinimu, jis akomponavo gerai.

Pr. Visvydas

LIUDININKO PASTABOS

SVAJONĖS IR SIAUBAS II

Knyga buvo išpirkta per kelis mėnesius. Bestseleris atitiko pirkėjų viltis: žinomas kultūrininkas per sovietiškas nuoskaudas pakilęs į didvyrio garbę, ne tik davė stiprų propagandinį smūgį raudoniesiems, bet ir patenkino Lietuvą apleidusiųjų smalsumą patirti anekdotų apie ten likusiųjų gyvenimą: apie išgeriantį rašytoją Joną Marcinkevičių, buržuišką Truikio/Rakauskaitės porą ar nenaudėlius Churginą su Venclova. Prie knygos patrauklumo prisidėjo literatūrinės įmantrybės, kaip vienos krypties dialogas su blogio karalystės aukštais pareigūnais, primenąs dostojevskišką Kristaus—Didžiojo Inkvizitoriaus tylią konfrontaciją. Arba ir pasamonės sriauto epizodas traukinyje etapo metu.

Knygos pavadinimas lengvai atspėjamas. Tai Juozo Keliuočio *Dangus nusidažo raudonai.* Kas yra ta knyga iš esmės? Kokio ji žanro?

Atsiminimai — kaip tvirtina leidėjai? Ne. Keliuotis, pavyzdžiui, nėra slapstęsis per vokiečių okupaciją, kaip tvirtina knyga. Yra ir daugiau neatitikimų autoriaus gyvenimui, kurie memuarų autorių padarytų melagiu.

Romanas? Abejotina, nes neįprasta, kad romano veikėjai Rakauskaitės, Truikiai, Venclovos, Paleckiai būtų tokie panašūs į jų bendravardžius realiame gyvenime.

Atsakymą, priešingą leidėjų tvirtinimui, kad tai Keliuočio atsiminimai, yra davęs pats autorius. Dar rašydamas knygą, autorius ją vadino beletristiniais atsiminimais, pabrėždamas **beletristiniai**. Taigi, nebūtina, kad taip buvo, bet, kad taip galėjo įvykti tose aplinkybėse. To, deja, nepažymėjo leidėjai, ar nesuprasdami, ar nenorėdami, ar nežinodami.

Daugelį paimti šią knygą į rankas paskatino autoriaus pavardė. Kodėl?

Tai žurnalistas, kuris tarp kita ko jau 1938 metais gynė liaudišką modernistą Viktorą Petkevičių nuo tautininko Vinco Rastenio ir katalikiško konservatoriaus dr. Jono Griniaus kritikų.

Grįžkime į nepriklausomus laikus, kurių antrajame dešimtmetyje Lietuvos kultūra patyrė atsiradimą Juozo Keliuočio, žurnalisto, grįžusio iš Sorbonos Paryžiuje. Kas tuo metu dėjosi krašte?

Tuo metu Lietuva jau buvo įkėlusi vieną koją į Europos gyvenimą. Kaimuose jau dainavo „O, Zuzana“, o žali uniformuoti miesčioniukai žygiavo paraduose „tautos vadui“. Naujumai brovėsi ir į išprususią visuomenę. Kaimynuose tuo metu vystėsi įvykiai, kuriais jau buvo pradėję sirgti ir negausūs Lietuvos kultūrininkai. Pavyzdžiu paimkime vieną reiškinį. Iš Vokietijos po pasaulį sklido ekspresionistai, apkaltinti „išsigimusiu menu“ (Entartete Kunst), jų tarpe ir vargšas Domšaitis, atsidūręs net Afrikoje.

Kultūros emigracija vyko ir iš Rusijos. Gabus, bet siauras rašytojas Maksimas Gorkis nusprendė, kad menas turįs būti aiškus ir visiems suprantamas. Su Stalino pagalba šią „socialistinio realizmo“ dogmą jis įtvirtino dekretu.

Šis skirtingais pavadinimais, bet tos pat dvasios įkėptas „suprantamasis menas“ Vokietijoje ir Rusijoje nesužavėjo daugelio jaunų lietuvių kultūrininkų. Lietuvius studentus labiau traukė Paryžius, Šveicarija, Belgija.

Reikėjo koordinatoriaus, kuris Europos XX amžių atvertų ir užsienio nemačiusiesiems. Tokiu Europos atstovu Lietuvoje tapo Keliuotis, 1930 metais įsteigęs *Naująją Romuvą*, savaitinį meno, mokslo ir visuomeninį žurnalą, kuris kojomis stovėjo Lietuvoje, o akimis sekė naujausias to meto saules.

Ateitininko Keliuočio žurnalas labiau rišo naujuosius europiečius negu jo gimnazijos laikų bendraminčius. Panašiai, kaip vėliau ateitininko Stasio Barzduko Bendruomenė labiau jungė iš įvairiausių lagerių atėjusius bendruomenininkus negu formalius jo grupės draugus.

Pirmojo Lietuvos istorijoje **savaitinio** kultūros žurnalo išversta vaga jo leidėją ir koordinatorių pastato į nekvestijonuojamą vietą mūsų žurnalistikoje ir kultūroje aplamai.

Šalia šios veiklos Keliuotis turėjo ir privatų nikį—jis užsiiminėjo beletristika. *Dangus nusidažo raudonai*, patraukianti skaitytojus autoriaus svajonėmis, egzistavusiomis tiktai knygoje, ir stulbinanti siaubu yra antroji žurnalisto beletristikos knyga. Pirmoji, išėjusi iš spaudos 1940 metais, vadinosi *Svajonės ir siaubas* ir buvo mažai pastebėta.

Apie *Dangus nsusidažo raudonai* beletristinę vertę tesprendžia tos srities žinovai.

Donatas Bielskus

KLAIPĖDIEČIŲ LIKIMAS PO 1945 METŲ

Visoms tautoms skaudu prarasti savo tautos dalį. Bet mes nieko nelaimėsime, šiuos skaudžius procesus nutylėdami arba pykdami ant tokių žmonių. Tik pripažindami kiekvienam asmeniui teisę pasirinkti tautybę ar valstybę, galėsime suprasti jų motyvus. Istorijos bėgyje mažumų prisitaikymas prie daugumos buvo lygus evoliuciniam procesui, nors juo seniau valdžia nelabai rūpindavosi. Tik nuo praeito šimtmečio vidurio, pastačius valstybes ant tautinio pamato, pasikeitė valdžios ir daugumos požiūris į mažumas. Beveik visos Europos valstybės pradėjo nuo tada spausti mažumas ir reikalauti jų greito susiliejimo su dauguma, o mažumos—tam priešintis ir reikalauti sau teisių. Bet šis tautinis atbudimas nepasireiškė visose tautose vienodai; tai labai priklausė nuo tautos didumo, ypač nuo jos pajėgiausių sluoksnių—bajorijos ir inteligentijos—tautinio susipratimo. Ypač sunku buvo tautoms, priklausančioms skirtingoms valstybėms (kaip vokiečiai, lenkai ir lietuviai). Šiame laikotarpyje vokiečiai elzasiečiai pradėjo jaustis prancūzais, Silezijos lenkų mažuma vokiečiais. Greitai vokietėjo ir mažlietuviai, kurių dauguma nesistengė palaikyti ryšių su jų gentainiais Rusijos Lietuvoje, laikydami juos atsilikusiais ir kito tikėjimo. Tik pora inteligentų, kaip Jukštas arba vėliau Gaigalaitis, persiėmė tautos vienybės vizija.

Per 1910 metų gyventojų surašymą Vokietijoje rasta 94.000 lietuviškai kalbančiųjų, nors tik Klaipėdos krašto kaimuose lietuviai sudarė daugumą. Miestai buvo išvis vokiški. Klaipėdos mieste gyveno tik 7% lietuvių. Net ir 1923 m. priskyrus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, lietuviškai kalbančių mažlietuvių skaičius vis mažėjo. Jei anksčiau mažlietuviai vokiečių kalbą perimdavo daugiau socialiniais sumetimais arba prisitaikydami prie aplinkos, tai nuo 1923 metų—ir iš protesto prieš Lietuvą už Klaipėdos krašto užėmimą. Lietuvoje nenorėta šio aspekto matyti, kaip jį išryškino Martynas Anysas savo atsiminimuose. Šį mažlietuvių nenorą dėtis su didžlietuviais vaizdžiai rodė jų vis didėjantis vokiškų mokyklų pasirinkimas, o ypač jų balsavimas už aiškiai vokiškai orientuotas Klaipėdos krašto partijas, vėliau net už nacių partijas. Kuo daugiau Kauno valdžia stengėsi kraštą lietuvinti ir nekreipti dėmesio į krašto autonomiją, tuo stipriau mažlietuviai šliejosi prie Klaipėdos krašto vokiečių ir vokietėjo. Tiesa, Klaipėdos krašto prijungimas 1939 metais prie totalitarinės Vokietijos greitai prablaivino klaipėdiečių daugumą, o prasidėjęs karas sutramdė „Heim ins Reich" entuziazmą, bet vokietinimo procesas buvo jau taip toli paženges, kad klaipėdiečiai nesipriešindami nešė sunkią karo naštą ir liejo kraują už Vokietiją. Tik nedidelė jų dalis svyro į lietuvių pusę, iš kurių dalis pasitraukė 1939 metais į Lietuvą. 1945 metais, vėl priskyrus Klaipėdos kraštą Lietuvai, klaipėdiečiai daugumoje nesijautė lietuviais ir liko gimtinėje tik padėčiai taip susidėjus. Pasilikę klaipėdiečiai krašte tesudarė mažumą ir sunkiai orientavosi pasikeitusiose sąlygose.

Apie šių krašte pasilikusių klaipėdiečių gyvenimą noriu čia kalbėti, ypač apie jų tautybės svyravimus tarp vokiečių ir lietuvių tautų bei jų santykius su į kraštą plūstančiais didžlietuviais. Ši tema iki šiol nenagrinėta. Lietuvoje klaipėdiečiuose matoma tik nutautėjusi tautos dalis, ir norima juos kuo greičiau sulietuvinti ir sulydinti su didžlietuviais į vieną tautą. Vokietijoje jie laikomi Vokietijos piliečiais, kas pagal vokiečių supratimą reiškia priklausymą vokiečių tautai. Klaipėdiečiai tokiu būdu pateko tarp dviejų girnų. Lietuvoje jie galėjo būti tik lietuviais, Vokietijoje tik vokiečiais. Apie betkokį klaipėdiečių savitumą niekur nenorima kalbėti.

Lietuvoje likusių klaipėdiečių padėtis yra šiek tiek daugiau liesta klaipėdiečių-vokiečių—Lietuvoje vadinamų mėmelenderiais—Vokietijoje leidžiamame laikraštyje *Memeler Dampfboot*, bet ir tai tik daugiau 1958-1965 metų laikotarpyje, persispausdinant laiškus iš Klaipėdos krašto bei kai kurių atvykusių į Vokietiją patirtį Lietuvoje. Bet ir mėmelenderiai nesistengė išsamiau pristatyti klaipėdiečių gyvenimą Lietuvoje. Teko raginti pažįstamus klaipėdiečius rašyti atsiminimus bei atsakyti į anketą. Taip susidarė gana platus informacinės medžiagos krūvis, įgalinantis daryti kai kurias išvadas. Pilnesniam vaizdui pasinaudojau Vilniuje 1971 m. išleistu Ievos Simonaitytės romanu *Paskutinė Kūnelio kelionė,* kuriame gana blaiviai aprašomas klaipėdiečių gyvenimas Lietuvoje iki jų išvykimo į Vokietiją.

BENDRAS KLAIPĖDIEČIŲ IR LIETUVIŲ LIKIMAS

Nėra tiksliai išaiškinta, kada Maskva nusprendė pasilaikyti šiaurinę Rytprūsių dalį sau, o Klaipėdos kraštą vėl priskirti Lietuvai. Vėliau pamatysime, kad Vilniaus komunistinė valdžia, perimdama Klaipėdos kraštą 1945 m. vasario mėnesį, tuoj pat pripažino klaipėdiečiūs Lietuvos piliečiais, kuriais jie buvo 1923-1939 metų laikotarpyje. Tik Vilniui pripažinus klaipėdiečius savais piliečiais ir sutikus juos pasilaikyti Klaipėdos krašte, klaipėdiečiai išvengė šiaurinės Rytprūsių dalies gyventojų likimo, kurie buvo 1947-48 metais išvaryti į Vokietiją, ir Rusijos vokiečių likimo, kurie visi buvo ištremti už Uralo. Tik klaipėdiečiams, vienintėlei buvusių Vokietijos piliečių grupei, buvo suteikta galimybė pasilikti savam krašte. Panašiai pasielgta ir su Lietuvos vokiečių likučiais. Reikia manyti, kad toks pasielgimas su buvusiais Vokietijos piliečiais priklausė nuo Vilniaus komunistų nusistatymo. Jei jie būtų Maskvos pareikalavę ištremti visus šiuos vokiečius, tai jie būtų buvę deportuoti. Bet, iš kitos pusės, nebuvo šiai grupei suteikta jokia autonomija, kurią turėjo Vilniaus krašto lenkai, jau nekalbant apie plačią Klaipėdos krašto autonomiją iki 1939 metų. Klaipėdiečiai, nežiūrint ar jie buvo lietuvių ar vokiečių kilmės, buvo sulyginti su lietuviais ir turėjo pakelti visus pokario žiaurumus (kaip nusavinimą, kolektivizaciją, trėmimus ir nužmoginimą), kartu su visais lietuviais ir kitais baltais. Deja, klaipėdiečiai nesuprato šios savo padėties. Visus pokario ir stalinistinio režimo sunkumus jie pergyveno kaip lietuvių daromas skriaudas, lietuviams valdant kraštą. Vokiškai kalbantieji klaipėdiečiai jautėsi skriaudžiami kaip vokiečiai, lietuviškai kalbantieji jautėsi nepripažįstami ateivių. Visa tai apsunkino jų santykius su į kraštą plūstančiais didžlietuviais, kurie žiūrėjo į klaipėdiečius iš aukšto, lyg būtų krašto valdovai. Todėl, atsiradus pirmai galimybei klaipėdiečiams išvykti iš krašto, jų dauguma ja pasinaudojo.

LIKUSIŲ KLAIPĖDIEČIŲ SKAIČIUS

Šiandien galima tik spėti, kiek klaipėdiečių buvo pasilikę krašte, nes per visus gyventojų surašymus klaipėdiečiai niekur nebuvo atskirai paminėti. Pagal 1959 metų surašymą, Lietuvoje 11.166 gyventojų nurodė vokiečių tautybę; iš jų 9.789 namuose kalbėjo vokiškai. Šių vokiečiais save laikančių dauguma be abejo buvo klaipėdiečiai. Bet šiame skaičiuje nėra lietuviškai kalbančių ir lietuviais save laikančių klaipėdiečių. Lietuvos Evangelikų-liuteronų bažnyčios vyskupas Jonas Kalvanas mini, kad tik dešimtadalis, taigi apie 15.000 buvusių klaipėdiečių pasiliko krašte. Bernardas Aleknavičius 1980 metais Vilniuje išleistame fotoalbume „Mažlietuviai", spėja, kad dabar Klaipėdos krašte jų dar gyvena apie 5.000-7.000. Vokietijoje surinkti duomenys mini aukštesnius skaičius. Vokiečių pabėgėlių kultūros institutas priskaičiuoja 18.000 klaipėdiečių vokiečių, likusių 1944 metais krašte. Į šį skaičių nėra įtraukti klaipėdiečiai lietuviai. Mėmelenderių organizacija kalba apie 25.000, kiti apskaičiavimai siekia net 40.000. Kaip tikslų skaičių galima nurodyti 8.232 asmenis, 1956-1969 metų laikotarpy persikėlusius iš Klaipėdos krašto į Vokietijos Federatyvinę Respubliką. Vėlesnė atvykstančiųjų statistika nurodo tik bendrą skaičių persikraustančiųjų iš Tarybų Sąjungos, neminint iš kokios vietovės jie atvyko. Bet nedaug klysime, priskaitydami apie 30.000 krašte pasilikusių klaipėdiečių apie 1948 metus, t.y. po to kai jie buvo surinkti ir gražinti atgal iš visų tuomet Sovietų Sąjungos užimtų žemių. Trėmimai į Sibirą, persikraustymas į Vokietiją bei migracija Lietuvoje sumažino šį skaičių, todėl šiandien Klaipėdos krašte jų bus daugių daugiausia 10.000, priskaitant čia ir priaugusią generaciją. Pasilikusieji krašte sulietuvėjo, prisitaikė prie sąlygų ir šiandien vien tikėjimas skiria juos nuo didžlietuvių.

KLAIPĖDOS KRAŠTO UŽĖMIMAS 1944-45 METAIS

Klaipėdos krašto gyventojams sąlygos evakuotis buvo sudarytos labai anksti. Dar frontui esant prie Šiaulių, 1944 m. liepos 30 d. Klaipėdos krašto gyventojams įsakyta apleisti kraštą ir jį perduoti kariuomenės priežiūrai. Tai vienintelis atvejis, kad Hitleris sutiko taip anksti evakuoti gyventojus į šalies gilumą. Pasitraukti turėjo visi. Klaipėdos niesto gyventojai buvo transportuojami traukiniais, o kaimiečiai sudarė vežimų gurguoles. Gurguolės buvo sulaikytos tuoj už Nemuno ir klaipėdiečiai paskirstyti į ūkius Rytprūsiuose. Klaipėdos miesto gyventojai buvo vežami toliau į Vokietiją. Frontui sustojus Žemaitijoje, rugpjūčio vidury buvo įsakyta visiems ūkiuose dirbusiems klaipėdiečiams grįžti atgal į savo ūkius ir nuimti derlių. Taip į Klaipėdos kraštą grįžo tik ūkininkai ir jų šeimos, daugiausia į vakarinę ir pietinę Klaipėdos krašto dalį. Bet 1944 spalio mėnesio pradžioje Raudonoji armija staiga prasiveržė pro frontą. Paskubom spalio 7-tą dieną buvo dar bandyta evakuoti likusius Klaipėdos krašto gyventojus, bet jau 9-tą dieną raudonarmiečiai užėmė Šilutę, o 10-tą pasiekė Kuršių marias, taip kad visas Klaipėdos kraštas buvo atskirtas nuo Rytprūsių. Nespėję pabėgti klaipėdiečiai buvo sulaikyti prie Nemuno. Tik Klaipėdos miestas ir šiaurinė krašto dalis dar užsiliko vokiečių kariuomenės rankose ir išsilaikė iki 1945 m. sausio 28 d. Šios krašto dalies gyventojų likučiai buvo evakuoti laivais, kiti pasitraukė per Neringą į Rytprūsius. Šis ankstyvas visų gyventojų evakuavimas ir vien tik ūkininkų sugrįžimas paaiškina, kodėl Klaipėdos krašte pasiliko tiek mažai gyventojų ir beveik vien tik ūkininkų. Vėlesnis Klaipėdos

miesto ir šiaurinės krašto dalies užėmimas paaiškina, kodėl šioje dalyje neliko beveik nė vieno klaipėdiečio. Bet antrą kartą, neprižiūrint pasitraukimo, bėgo ne visi. Kai kurie ūkininkai, ypač lietuviškai nusiteikę, liko savo ūkiuose (pvz., visas Traksėdų kaimas prie Šilutės visai nebandė pasitraukti).

Kadangi frontas Klaipėdos krašte išsilaikė iki 1945 metų vasario mėnesio pradžios, Raudonosios armijos pabėgėliams buvo įsakyta likti ten, kur jie buvo. Netoli nuo savo ūkių pasitraukusieji slapta grįžo atgal, bet kiti turėjo įsikurti kur papuolė. Iš klaipėdiečių pasakojimų išryškėja, kad raudonarmiečiai laikėsi jų atžvilgiu gana korektiškai, moterys nebuvo taip prievartaujamos, o kraštas naikinamas, kaip Rytprūsiuose ir kitose Vokietijos dalyse. Tai rodo, kad jau gana anksti kareiviams buvo išaiškinta, jog ši dalis seniau priklausė Lietuvai, o dabar—Sovietų Sąjungai. Todėl elgtasi žmoniškiau. Klaipėdos krašto užėmime dalyvavo ir lietuvių divizija, kurioje po mobilizacijos 1944 metų vasarą tarnavo daug lietuvių. Jie užėmė Šilutę ir apsupo Klaipėdą. Klaipėdos miestą vokiečiai apleido be didesnių kovų sausio 28 d. Lietuvių karių dalyvavimas Klaipėdos krašto užėmime prisidėjo prie palyginus mažo klaipėdiečių nukentėjimo karo metu, nes jie nejautė savo širdyje vokiečiams, o ypač klaipėdiečiams, tokios neapykantos kaip rusai.

LIKUSIŲJŲ KLAIPĖDIEČIŲ PADĖTIS 1945 - 1948 METAIS

Iki galutinio Klaipėdos krašto užėmimo 1945 m. sausio 28 d. kraštą tvarkė Raudonosios armijos vadovybė. Didesniuose ūkiuose buvo įsteigti maisto rinkimo centrai, kur buvo suvaromi galvijai iš apleistų ūkių, suvežami miltai, grūdai ir visa, kas tiko kariuomenei maitinti. Galvijai buvo pjaunami vietoje, o mėsa sūdoma. Darbui šiuose maisto centruose buvo pritraukti pirmoje eilėje klaipėdiečiai. Jie čia dirbo kareivių prižiūrimi. Nors darbas buvo nelengvas, jį dirbdami klaipėdiečiai galėjo ir sau įsigyti maisto. Tačiau jau pirmomis savaitėmis beveik visi vyrai tarp 18-55 metų buvo suimti ir tardomi. Beveik visi buvo išvežti į darbo lagerius į Rygą ir Taliną, valyti uostus ir juos atstatyti. Buvę nacių partijos nariai arba pas save laikę rusų belaisvius buvo tuoj pat vežami į Sibirą. Išvežtieji į darbo lagerius galėjo gana greitai, dar 1945-1946 metų bėgyje, grįžti į namus. Bet 1945 m. pradžioje krašte buvo likę tik moterys su vaikais ir seniai.

1945 m. sausio pradžioje gyvenusieji prie Nemuno turėjo apleisti savo namus, Raudonajai armijai čia telkiant jėgas prasiveržti per Nemuną. Bet vasario mėnesį visi galėjo sugrįžti atgal. Dabar galėjo vykti į namus ir kiti sulaikyti klaipėdiečiai, nes kariuomenei pasitraukus buvo panaikinti maisto rinkimo centrai, o kraštą tvarkyti ėmė lietuvių civilinė valdžia. Deja, parvykę į savo ūkius, klaipėdiečiai rado juos apiplėštus. Ištisus mėnesius lietuviai ūkininkai nuo pasienio ir net iš toliau važiavo į šį tuščią kraštą ir ėmė viską, ką tik galėjo išvežti. Vogė ir kareiviai; dalis ūkių nukentėjo per karo veiksmus, kiti buvo tyčia padegti. Kai kurių ūkių sodybos buvo išardomos ir vežamos į Lietuvą statybos reikalams. Į savo ūkius grįžę klaipėdiečiai turėjo juos atremontuoti ir šiaip taip įsitaisyti, neradę nei gyvulių, nei maisto atsargų. Nenukentėjo tik tie klaipėdiečiai, kurie nebuvo pasitraukę, bet tokių buvo mažai. Suprantama, kad likimo nuskriausti klaipėdiečiai pyko ant lietuvių dėl ūkių apiplėšimo ir naikinimo. Krašte dar valkiojosi plėšikų gaujos iš rusų kareivių ir stribų būriai iš Lietuvos, kurie atvykdavo čia „pasižmonėti". Šie ginkluoti plėšikai nevengdavo net žmonių žudymo: „Mano tėvą nušovė lietuviai plėšikai tuoj po karo, kai buvome ką tik sugrįžę į namus. Dauguma jų buvo alkani. Nakties metu su šautuvais apsupo namą ir šaukė „lašinių" ir panašiai. Tėvas šoko pro langą, šauktis rusų vado pagalbos kaimynystėje. O jie išsigando, nes buvo milicininkai, ir šovė" (R.S.).

Dar kovo mėnesį, vos tik perėmus valdžią lietuviams, prasidėjo krašto apgyvendinimas. Į Klaipėdos miestą pradėjo keltis ypač rusų karininkai ir valdininkai, o į kaimus ir miestelius plūdo lietuviai iš visos Lietuvos, ypač iš Žemaitijos. Iš ankstyvo naujakurių atkeliavimo, jų didelio skaičiaus ir ypač suteiktų valstybinių lengvatų atrodo, kad šis krašto apgyvendinimas buvo vykdomas pagal planą, sudarytą dar karo metu: „Jau 1945 m. birželio mėnesį visi tušti ūkiai buvo apgyvendinti lietuvių, dažnai jaunavedžių. Visi naujakuriai, taipogi ir klaipėdiečiai, pradžiai gavo grūdų sėjai bei gyvulių" (W.P.). Nepatvirtintais duomenimis, naujakuriai, nesvarbu ar jie buvo iš Lietuvos ar klaipėdiečiai, gavo po 15 ha žemės, 3.000 rublių paramos, 8.000 rublių paskolą ir grūdų sėjai. Visi buvo iš pradžių du metus atleisti nuo mokesčių. Bet greitai pritūko ūkių, nes naujakurių srovė nemažėjo. Jau vasaros gale krašte gyveno daugiau žmonių, nei prieš karą. Neužtenkant ūkių, pradėta į ūkius sodinti po keletą šeimų. Naujakuriams reikalaujant, pradėta ūkius atiminėti iš klaipėdiečių arba į jų ūkius paskirti kiek galima daugiau ateivių. Didesni ūkiai buvo nusavinami, o savininkai išvaromi. Visa tai kėlė klaipėdiečiams didelę baimę, juoba, kad jie nežinojo kur pasiskųsti ir tiesos ieškoti: „Ne, Etmike nesupranta, kad kiekvieną dieną gali kas ateiti ir pasakyti: —Tie namai jums per dideli, kraustykitės iš čia lauk. Taip buvo jau ne su vienais namais. Bet kur kraustytis, to nepasako" (Simonaitytė, psl. 194). Tokie ūkių dalinimai ir nusavinimai tuo laiku vyko visame Pabaltijy, bet klaipėdiečiai tai suprato kaip lietuvių kėsinimąsi į jų turtą. Klaipėdiečiai pasijuto svetimi savame krašte.

Laikui bėgant klaipėdiečiai apsiprato su tokia padėtimi ir su naujakuriais: „Su naujakuriais sugyvenome neblogai, mes padėjome vieni kitiems" (W.P.). Kai kurie naujakuriai atvyko ieškoti lengvo gyvenimo. Tokių visada pasitaiko. Kiti buvo neramaus charakterio, padaužos, nemoką ūkininkauti. Kaip tik toks naujakurių bruožas pabrėžiamas į Vokietiją išsikrausčiusių klaipėdiečių: „Naujakuriai atvykdavo dalinai iš tolimų Lietuvos kraštų. Tai buvo žmonės, neturėdami gimtinėje turto ir dažnai neįpratę dirbti . . . Naujieji gyventojai gyveno tik tai dienai ir nesistengė dirbti ateičiai " (N.S.).

Dar 1945 metais didesnieji ūkiai ir dvarai buvo valdžios konfiskuoti. Juose buvo įkurti sovchozai. Klaipėdos krašte jų įkurta kur kas daugiau nei Lietuvoje, nes čia buvo daugiau dvarų. Tačiau beveik niekas iš naujakurių nenorėjo dirbti sovchozuose. Juose dirbti teko versti klaipėdiečius, ypač darba, po žemės padalinimo, grįžtančius į kraštą. Čia rado prieglobstį ir iš ūkių išvaryti klaipėdiečiai. Darbas sovchozuose buvo sunkus, užmokestis žemas, vos tik užtekdavo pragyvenimui. Jaunesnieji todėl bandė bėgti į miestus. Kai po 1948 metų visame krašte buvo įsteigti kolūkiai, ir dauguma sovchozų buvo į juos įjungti.

Klaipėdiečių gyvenimas 1945-1948 metais buvo sunkus ir neramus, bet visgi jiems neteko taip badauti, kaip vokiečiams Rytprūsiuose. Tik 1945 metų pavasarį kai kurie paaugliai vyko į Lietuvą ubagauti. Bet valdiškų grūdų išdalinimas sėjai, piniginė parama ir geras 1945 metų derlius palengvino išsimaitinti. Nors krautuvės buvo tuščios, bet ūkininkai greitai priprato patys apsirūpinti. Blogiau vertėsi žmonės miestuose, ypač apgriautoje Klaipėdoje. Čia pritrūkdavo maisto produktų. Valstiečiams buvo leidžiama pardavinėti maistą turguje, kur už gerą pinigą visko buvo galima gauti. Nežiūrint to, valdžia Klaipėdoje buvo priversta darbininkams padalinti po gabalėlį žemės daržovėms auginti ir leisti laikyti po kiaulę ir ožką. Žmonės greitai įprato miestuose ir sovchozuose kombinuoti, vogti, „blatą daryti". Kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, teko ir klaipėdiečiams gyventi baimėje, būti siumtiems ir tardomiems. Užteko skundo, neatsargaus žodžio ar juoko. Šalia to, klaipėdiečiai būdavo pakartotinai tardomi, ką jie veikė prie Hitlerio. Valdžia pradėjo rūpintis klaipėdiečių jaunimu, norėdama juos perauklėti. Tokie jaunuoliai buvo varu vežami į internatus į Klaipėdą ir į Lietuvą, kur jie turėjo mokytis amato ir būdavo perauklėjami tarybinėje dvasioje. Kiek vyresnius jaunuolius imdavo į kariuomenę ir siųsdavo trims metams į darbo batalijonus Rusijos gilumon. Čia būdavo ne tiek rūpinimasi jų kariniu išlavinimu, kiek visokiais darbais: tiesti geležinkelius, kasti kanalus ir t.t.

PABĖGUSIŲ KLAIPĖDIEČIŲ GRĄŽINIMAS 1945-1948 M.

Visose Raudonosios armijos užimtose šalyse, taigi ir Lenkijoje bei Rytų Vokietijoje, tuoj po karo klaipėdiečiai buvo renkami ir vežami atgal į Klaipėdos kraštą. Pirmieji tokie pabėgėliai, apiplėšti ir nuskurę, grįžo dar 1945 metų vasarą. Ilgiau Rytprūsiuose ir Pomeranijoje užsilikę klaipėdiečiai buvo renkami į ešalonus ir vežami į Tauragės ar Gardino stovyklas, kur jie buvo tardomi. Kai kurie iš jų pateko į Sibirą, pvz., nacių partijos narių šeimos, kaip H.L., kuriai buvo pasakyta: „Jūs atstatysite tai, ką jūsų vyrai sugriovė". Bet didžioji dauguma galėjo grįžti į Klaipėdos kraštą, kaip R. iš Šilutės, kuri vėlyvą 1946 m. rudenį buvo parvežta su vaikais iš Pomeranijos į Kauną, o iš ten turėjo pati nusidanginti iki namų. Vokietijos rytinėje zonoje 1947 metais buvo pravestas gyventojų surašymas. Nurodžiusieji savo kilmę iš Klaipėdos krašto buvo raginami grįžti atgal; kiti buvo net varu išvaryti, kaip A.R. ir vėliau jos vyras, kuris grįžo iš rusų belaisvės 1947 metų rudenį, pirma į Vokietijos rytinę zoną, vėliau—į Klaipėdą. Pasitaikė atvejų, kad anglai ir amerikiečiai atidavė klaipėdiečius rusams, o šie juos parvežė į Klaipėdos kraštą, kaip H.B. Tam tikras skaičius klaipėdiečių savanoriškai grįžo iš vakarinių Vokietijos zonų, kaip M.D., kuris 1948 m. birželio mėnesį prisidėjo prie specialaus tokių norinčiųjų grįžti transporto į Klaipėdos kraštą ir į Lietuvą. Rusai 1947-48 metais dėjo dideles pastangas vakarų zonose privilioti pabėgėlius ir emigrantus grįžti gimtinėn. Dalis jų pasikliovė pažadais. Prie visų šių sugrįžusiųjų prisidėjo dar nemažas skaičius klaipėdiečių, buvusių rusų nelaisvėje, iš kur jie buvo tiesiog paleidžiami į Klaipėdos kraštą pas savuosius. Taip dar iki 1948 metų pabaigos klaipėdiečių skaičius augo. Didžioji jų dalis buvo įkurta sovchozuose, kiti rado darbo Klaipėdoje ir kituose Klaipėdos krašto miesteliuose.

KLAIPĖDIEČIŲ SANTYKIAI SU LIETUVIAIS IR RUSAIS

Klaipėdiečių padėtis pirmais pokario metais buvo sunki, nes jiems susidėjusiais su vokiečiais

(tęsinys sekančiame psl.)

KLAIPĖDIEČIŲ LIKIMAS . . .

(atkelta iš 13-to psl.)

arba net patiems būnant vokiečiais, tekdavo pakelti visą per karą susikaupusią neapykantą vokiečių tautai: „Tai buvo trečios klasės žmonės. Pirmai klasei priklausą rusai, nieko nebiją, laiką save viršžmogiais, antrai klasei—lietuviai, bijantieji niekam neužkliūti, ir vokiečiai—drebantieji kaip epušės lapai, beteisiai“ (R.H.). Šį vieno Lietuvos vokiečio gyvenusio pokario metais Klaipėdoje, prisiminimą patvirtina ir patys klaipėdiečiai, nors kaimuose, kur jie daugiausia gyveno, tokio nepakantumo būta mažiau. Čia dominavo naujakuriai iš Lietuvos, iš kurių ne vienas jautėsi naujais krašto šeimininkais. Tai pastebi ir Simonaitytė: kai klaipėdiečių vaikai užtinka evangelikų bažnyčioje vagiančius naujakurių vaikus, užsimezga pokalbis:

— Iš vokiečių bažnyčios mes viską galime imti, ką tik norime. Ir imame.—Kas jums leido—dabar jau atsiliepė Frydis, ir, kad čia tebūtų vienas sauvaliautojas, jis kibtų į jį, bet jų per daug. Jis kibtų ne dėl bažnyčios, dėl jos jis visiškai abejingas, bet dėl Etmikės.—Kas mums gali neleisti? Juk jau sakėme, kad čia vokiečių bažnyčia. Vargonus mes jau „sutvarkėme“.—Čia mūsų bažnyčia, o ne vokiečių—jau verkia Etmė.—Mes ne vokiečiai, o lietuvininkai. Jūs esate padūkėliai, jus reikia primušti, jūs melagiai, jūs . . . —Nieko daugiau ji nežino pasakyti.—Jūs vokiečiai, jūs vokiečiai, ir mes jus greitai išvarysime iš čia! (psl. 92-93).

Šis fiktyvus vaizdas parodo klaipėdiečių bejėgiškumą ir didžlietuvių arogantiškumą prieš mažumoje atsidūrusius klaipėdiečius. Tik vėliau, arčiau pažinus vieni kitus, pagerėjo vietinių ir naujakurių sugyvenimas, ypač po kolūkių įkūrimo, kai visi tapo lygūs, beturčiai, ir kai nebereikėjo daugiau grumtis dėl geresnės žemės, ūkių ir t.t. Šie pirmieji klaipėdiečių susidūrimai su naujakuriais iššaukė juose kartėlį. Jie pasijuto nebesą šio krašto šeimininkai, o tik valgą duoną iš lietuvių malonės. Bet gyvenimas tekėjo savo vaga. Reikėjo gyventi ir taikytis ir vieniems, ir kitiems, juoba, kad valdžia pripažino klaipėdiečius lygiateisiais naujakuriais, tad apie bet kokį klaipėdiečių išvarymą nebuvo galima nė svajoti. O ir klaipėdiečiai nematė jokių galimybių apleisti savo kraštą. Tik 1949-1950 metais vokiečių kilmės klaipėdiečiai buvo išleisti į Vokietijos rytinę zoną. Su laiku ir lietuviškai nekalbantieji klaipėdiečiai išmoko lietuvių kalbos. Panašūs patyrimai—tardymai, trėmimai, kolūkių kūrimai ir t.t.—suvedė senbūvius su naujakuriais: „Sugyvenimas su didžlietuviais su laiku pagerėjo, net būdavo draugaujama. Bet pradžioje teko pergyventi skaudžių patyrimų, tapti išvarytais iš ūkių ir t.t.“ (E.L.). Kai kurie klaipėdiečiai dar ir dabar pilni pykčio didžlietuviams: „Lietuviai buvo baisūs. Jie jautėsi ponais. Jie atėmė mūsų namus, neleido net į išeinamą eiti. Ir vėliau jie mus apšaukdavo vokiečiais“ (A.R.). Tokie skirtingi pasisakymai išplaukia iš skirtingos patirties. Be abejo, daugiau nukentėjo vokiškai kalbantieji klaipėdiečiai, nei lietuvininkai.

Kur kas lengviau ir greičiau su padėtimi apsiprato jaunoji generacija. Vedybos tarp naujakurių ir senbuvių vaikų vis daugėjo, dažnai prieš tėvų norą: „Žemaitės tu man į namus neparvesi, taip ir žinok!“ (Simonaitytė, psl. 198). 1958—60 m. išvykus didelei klaipėdiečių daliai į Vokietiją, skirtumai tarp likusių klaipėdiečių ir naujakurių vis mažėjo ir dabar priklauso praeičiai.

Klaipėdiečių santykiai su rusais niekuomet nebuvo tokie platūs kaip su didžlietuviais, nes kaimuose, kur gyveno didelė dauguma klaipėdiečių, rusų nebūta. Kontaktų turėta tik su rusų kareiviais karo metu ir dar ilgesnį laiką su rusų komendantais. Šie gi nelabai galėjo atskirti klaipėdiečius nuo ateivių: „Rusai klaipėdiečius laikė lietuviais ir didelių sunkumų nedarė“ (M.S.). Buvo net atvejų, kad rusai komendantai klaipėdiečius apsaugodavo nuo naujakurių savavaliavimo. Todėl klaipėdiečiai mano, kad rusai su jais elgėsi geriau nei lietuviai. Klaipėdiečiai nesuprato, kad tardymai, trėmimai ir „nubuožinimai“ neturėjo nieko bendra su lietuvių tauta, nors juos tekdavo įvykdyti lietuviams. Bet kaip tik dėl šio lietuvių „talkininkavimo“ ne vienas klaipėdietis manė, jog tai tik lietuvių kažkokie atsikeršinimai ar pan. Todėl dar ir dabar pasitraukusieji į Vokietiją klaipėdiečiai kalba apie gerą poną rusą ir blogą prievaizdą lietuvį. Ir iš tiesų, išleisdami didelę klaipėdiečių dalį į Vokietiją, prieš lietuvių komunistų norą, rusai tokį įsitikinimą dar sustiprino.

Artūras Hermann

(tęsinys sekančiame numeryje)

SKILIMAS . . . BENDRUOMENĖJE

(atkelta iš 1 - mo psl.)

Antanėlis, būdamas socialus žmogus, pora savaičių susitikinėjo su Madisono miesto aukštesniaisiais sluoksniais, kalbėjo apie lietuvių liaudies muzikos ypatumus Wisconsin'o universitete ir t.t. Viso to išdava: po Antanėlio viešnagės dalis madisoniečių, bent jų spauda, pradėjo skirti lietuvį nuo ruso. Ko per daugelį metų nesugebėjo padaryti Čaplėnas ir vykdomieji komitetai, padarė roko muzikantas iš Lietuvos. Įvyko kitaip, negu bendruomenės gairės yra numačiusios: lietuvis iš Vilniaus padėjo pralaužti izoliaciją, skiriančią mus nuo amerikiečių. Gal Madisono ir Vilniaus susigiminiavimas galėtų mums ir daugiau pagelbėti šiuose reikaluose?

L. Mockūnas

FLORIDOJE, PRIE LENINGRADO

MŪŠIS KAIP TIES ŽALGIRIU

— Tai matai kas darosi. Susikibo kunigaikščiai karališkai. Plunksnos laikraščiuose skraido į visas puses.

— Kokie kunigaikščiai?

— Nagi Vytautas Didysis su Kazimieru Šventuoju.

— Ir ko jiems peštis? Nebent dėl merginų pensininkai kartais . . .

— Ne dėl merginų. Dėl valdžios!

— Kokios valdžios?

— Mūsų valdžios. Lietuvių komiteto. Vyriausiojo. Vyriausiąjį rinko.

— Niekas nerinko. Jeigu būtų demokratiški rinkimai, tai ir mudu gal būtume pabalsavę. O dabar—suvažiavo partijų bajorai, patys niekeno nerinkti. Beveik kaip liaudies seime.

— Aš tai nebūčiau balsavęs. Nėra pasirinkimo. Nepatinka man nei kryžiuočių demokratų partija, nei kalavijuočių fronto atstovas.

— Nežinai, ką kalbi, bičiuli. Krikščionių demokratų kandidato juk iš viso nebuvo. Jų partija ragino balsuoti už frontininką.

— Kaip tai nebuvo? Juk Kazimieras—krikščionių . . .

— Dabar jau ne. Anksčiau buvo. O dar prieš tai ir jis buvo frontininkas. Iš fronto pabėgo, kai pamatė, kad ten ir daugiau vadų yra. Šventieji, atrodo, nemėgsta konkurencijos.

— O ką jis dabar daro?

— Ieško naujos partijos, kuri įsūnintų . . .

— Tai va ir sprendimas veiksnių vienybei. Tegul jį įsisūnija Bendruomenė. Galės ir toliau komitetui pirmininkaut ir jame Bendruomenei atstovaut. Ir amžiną atilsį reorgai turbūt nesipriešintų . . .

— Tu, vyruti, esi politinis genijus. Geresnio sprendimo veiksnių vienybei atstatyti niekas per ketvirtį šimtmečio dar nesugalvojo ir turbūt nesugalvos. Pavadinkim jį atvirkštinės trejybės principu.

— Kodėl trejybės? Ir dar atvirkštinės?

— Todėl, kad viename asmenyje įsikūnytų trys politinės dievybės: vyriausioji, bendriausioji ir reorgiškiausioji.

— Principas gal ir neblogas. Tik dėl kandidato man truputį nejauku. Reikėtų pastovesnės asmenybės. Kazimieras Šventasis perdaug dažnai keičia partijas. Lyg kokia persišaldžiusi panelė nosinaites: kartą nusišnirpštei, ir jau ieškai naujos. O man atrodo, kad partija politikoj turėtų būt kaip lovoj žmona: viena ir ta pati visam gyvenimui.

— Nebe šiais laikais. Dabar ir žmoną gali iškeisti į „naujesnį modelį“. Skyrybų dabar . . .

— Tik ne lietuviuose. Lietuviai katalikai . . .

— Skiriasi ir katalikai. Net ir kunigaikščiai. Tik reikia į Vatikaną parašyti. Ir brangiau kainuoja, negu pas taikos teisėją. Bet jei pinigų turi . . . Riebesnę auką pridėjęs dar ir medalį gausi. Už nuopelnus šeimos tvirtybei palaikyti.

— Ordinai irgi pasipylė kaip iš rankovės. Reikia, turbūt, ir ten pinigų. Šv. Kazimiero kolegijai išlaikyti. Kitiems geriems darbams.

— Kolegijai tai nereikia. Gauna iš prelato Martinkos.

— Kokio prelato?

— Martinkos. *Banco Ambroziano* prezidento.

— Jis, bičiuli, ne prelatas, o kardinolas.

— Taigi kad ne kardinolas. Gal ir būtų buvęs, jeigu ne . . .

— Niekus kalbi. Jis jau seniai kardinolas.

— Prelatas!

— Kardinolas!

— Prelatas!

— Eik po velnių, jei nežinai ką kalbi!

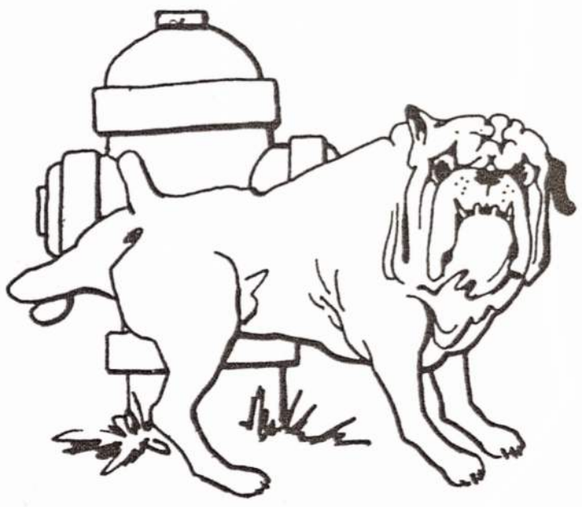

Drausmės sargyboje

TRYS SAVAITĖS . .

(atkelta iš 16-to psl.)

vyras, visada rimtu balsu ir, kaip man atrodydavo, rimtai ir savęs pasiklauso. Gražus Kazimieras: pilkos akys, aštuoniolikto šimtmečio Lietuvos bajorų šukuosena, to laikotarpio ūsai ir didelę narsą bei negailestingumą teptuko broliams rodanti nosis. Mėgstu Kazimierą, jo kūrybą, mėgstu net tada, kai jis, kalbėdamas apie tai, ką yra nutapęs ar parašęs, iš pagarbos sau, kaip šaunios atminties Honorėjaus Balzakas, nusiima kepurę. Kaip gi įsikūrei tėvynėje, Kazimierai? Gerai, valdžia išskyrė trijų kambarių butą trečiame aukšte, moka „personalinę" pensiją, pagaliau tuščiomis kišenėmis ir negrįžau. Apsidžiaugiau ir aš, bet pagalvojau: ne tik per aukštai, bet ir per siaurai gyveni, Kazimierai. Niujorke irgi ne dvare gyveno, mačiau tą kumečio mansardą. Taip ir įsispraudė mintis, kad dailininkui reiktų erdvesnio buto, žemiau. Kol nepakirto septyniasdešimt atnešiojusių kojelių. Plačiau pasikalbėti su Kazimieru nepavyko, atėjo Petronis. Kaip gyveni, lietuviškos ir tarptautinės naujienos, žmonių sveikatos. Mielas žmogus Petronis, daugybę gero patyriau jam viršininkaujant „Tėviškėje", jo dėka net Latvijoj gimines aplankiau.

Prieš keletą metų rašiau Petroniui: norėčiau aplankyti pusbrolį ir puseseres Rygoje. Kai atvyksi, girdi, pasišnekėsime plačiau. Tos šnektos platumo buvo tik tiek: kada nori Rygon, vienas ar su mūsų palydovu? Kauniškis pusbrolis siūlosi, sakau, svetimas nuobodžiaus kiunkininkų ir skabaputrių būryje. Gerai, keliauk su pusbroliu. Keliavome lygiai . . . dvylika valandų traukiniu. Per šitiek laiko galima apsukti visą Europą, galvojau, čia gi ne traukinys, o diližanas su geležiniais ratais. Pusbrolis Tedis gyvena dviaukštėje troboje, aplink daržas ir tradicinis obelynas. Tedis giriasi stipria pensija, antratiek uždirba automechaniku. Buvo vedęs tris kartus, tiek pat ir skyrybų, o dabar trankosi vakaruškose—ieško ketvirto džiaugsmo gyvenime, virtuvėje ir, žinoma, lovoje. (Perrikiuojant, gal paskutinį džiaugsmą reikėtų dėti pirmuoju.) Pašėlęs tu vaikis, Tedi, aikščioju, net Sibiras neatšaldė? Atpyliau aštuonis metus, juokiasi Tedis, paskui Nikita Otsvabaditelis įsakė paleisti ir Bangerskio legionierius. Jauniausia puseserė dirba slauge, dvi pensijoje. Pastarosioms kadienybė pilkesnė, pensijukės silpnos, jeigu ne daržai, triušiai ir vištos, nežinia kaip reiktų išsilaikyti stačioms.

Graži mūsų tautos brolių Ryga! Žinoma, laikas ir „stagnacijos" apdraskė amžių rūbą, bet vistiek šauni. Kaip jūron įsibridusi deivė. Apdovanotas puseserių bučkiais, latvių folkloro ir dabartinių kompozitorių plokštelėmis, ugnies ir medaus „Balzamu", atsisveikinu. Rygos traukinių stotyje. Po dvylikos valandų snaudulio diližane, vėl Gedimino mūrine karūna pasipuošęs Vilnius. Beje, neseniai Tedis rašė: aplankyk, naują žmoną parodysiu.

Dabartinis „Tėviškės" komiteto pirmininkas Vaclovas Sakalauskas irgi žemaitis. Dailiai nuaugęs, gražaus veido, tradiciniais filmų diplomato ūsais. Kalba rami, judesiai irgi ramūs—nepanašus į traškantį, judrų Petronį. Aptarus dviejų savaičių viešnagę, primenu Rietavą. Su Petroniu buvo lyg ir sutarta . . . Gerai, sako diplomatas nuo Gargždų, vyk Rietavan. Supažindina su gražuole Rita: ji rūpinsis visais mano reikalais. Ir Rita žemaitė, berods telšiškė, bet jau nutautusi Vilniuje, žemaitiškumų nebesigirdi. Aukšta Rita, sulapojusi, sužydusi kaip liepa. Girkšnojant kavą vėl primenu Sakalauskui, kad visada prailgindavo viešnagę savaitei kitai. Mes—mielai, atsiliepė Sakalauskas, bet priversti taupiau—trečią savaitę apsigyvenk pas gimines.

Kažkurią dieną viešbutin skambina rašytojas Stasys Kašauskas. Prisistato—iš Telšių pavieto. Jeigu sutinki, mielai nuvešiu Žemaitijon. Platesnei pažinčiai atvažiuoju pasiimti pas save. Stanislovo bute—gražutė, jaukios šypsenos, vaišių stalą apkrovusi vienintėlė ir brangiausia. Pasišnekėjom, aptarėm kelionę po Žemaitiją, pasigraibėm ir raštininkystėje. Beje, neužilgo pasirodys jo knyga apie Lietuvos kaimą *Einu namo*.

Kitą popietį skambina rašytojas Vytautas Bubnys. Užsimesk švarką, girdi, atmaunu ir pasigrobiu visam pusdieniui. Laukiu gatvėje. Vaikštinėju, dairausi į praeinančius. Moterys gražiai apsirengusios. Nesakau, kad puošniai, tik gražiai. Atrodo, kad Lietuvoje dar neįsigyveno „nesvarbu kaip", kas aiškiai matosi Europoje ir Amerikoje. Plataus pasirinkimo Lietuvos moterys neturi, todėl stengiasi pačios perdailinti, pritaikyti madoms. Mėgsta ryškesnes spalvas. Amerikos angliakasių kelnės ir švarkeliai tebevilioja jaunimą. Apavas skurdus, metų metais negerėjantis. Gal dabar, kada už kalnus broko nebemokės premijų, reikalai pagerės. Autovežimių gausa. Sako, kad Lietuvoje daugiausia jų po Estijos. Ir kelių tinklas geriausias (po Gruzijos).

Atbėga Bubnys. Skubam, traška apkabinęs, autovežimį palikau ant šaligatvio. Pasirodo, kad jis, paskambinęs į „Neringą", nuvažiavo „Lietuvon", kur gyvenau praėjusią viešnagę. Keletas žodžių ir apie šauniausią Vilniaus viešbutį „Lietuvą".

Prieš keletą metų „Tėviškė" vėl pakvietė tėvynėn ir apgyvendino vakarietiškai patogiame, bet nevykusiai užmiestyje esančiame „Lietuvos" viešbutyje. Nustebino ir, žinoma, pradžiugino, puikus daugiaaukštis: vidaus įrengimai, pavyzdinga švara. Miela, kad ir mūsų Lietuvėlės architektai ir mūrininkai ne iš kelmo spirti. Taigi gyvenu „aukštos markės" viešbučio devintame aukšte. Keltas veikia be pertraukų, kas jau perdaug dažnai pasitaiko „Neringoje". Beje, kartą paklausiau „Neringos" kažkurią darbuotoją: kodėl keltas taip dažnai streikuoja? Streikų mūsuose nebūna, šypsojosi darbuotoja. Reikalas žymiai paprastesnis, neveikia kai durininkas pusryčiauja, pietauja, geria kavą, vakarieniauja ir panašiai. Va kaip! O aš, gerojo Dievo kvailys, visiškai darbo žmonių negerbiantis tipas, vis pakeiksnodavau tarybinę techniką . . . Atsiprašiau už sutrukdymą, pasižiūrėjau į bare kavutę girkšnojantį durininką ir nuėjau. Laiptais, žinoma.

Kaip sakyta, „Lietuvoje" gražu ir jauku. Keli restoranai, barai (vienas net užsienio valiuta), šokių aikštelės, spaudos kioskas. Vakarais groja orkestras, dainuoja rokenrolso ir pop merginos ar vaikinai. Vieną vakarą aplankė puseserės Genutės šeima. Genutės vyras—inžinierius, dukrelė architektė, tai kaip nepatikrinsi, kaip neapžiūrėsi, nepagirsi ar neišpeiksi kolegų kūrinio? Išmaišėme visus aukštus, vienur pagyrė, kitur lazdų pasiūlė, paskui susėdome restorane vakarienei. Valgis puikus, gruzinų vynas dar puikesnis, padavėjos kaip iš Holiviudo, o kalbų kalbelių, užtektų iki vidurnakčio. Deja, negirdime vieni kitų, šaukiame, bandom rankomis, bet nieko dora neišeina—skardžiabalsė mergužėlė ir orkestras skaldo sienas. Ir mūsų ausis. Kodėl šitaip neprotingai kurtina žmones decibelais, klausinėjau, juk į restoraną ateinama ne vien pavalgyti, bet ir pasišnekėti? Ak, numodavo, tamstelė nebe pirmas, visi skundžiasi muzikiniais decibelais, ne kartą ir laikraščiai barėsi, bet niekas nesikeičia. Sakysit, kad viską kritikuoju? Ne, kodėl turėčiau peikti, užsimerkti prieš tai, kas gražu ir girtina? Savaip samprotauju, gretinu ir savaip vertinu.

Ed. Cinzas

(tęsinys sekančiame numeryje)

laiškai

NEPATINKA KANDŽIOJANTYS ŠUNYS

Akiračiai—geras laikraštis. Spaudos apžvalgos įdomios, ypač pasitarnauja tiems, kurie kitų laikraščių neskaito.

Su „Buldogo" „išmintimi" nenorėčiau sutikti. Rimtam laikraščiui „buldogo" kitus visuomenininkus, kunigus, rašytojus, veikėjus „aplojantys" komentarai garbės nedaro. Tegul buldogas loja, jeigu jam patinka, savajame kieme. Komentuoti žmonių darbus, ar pareikšti savo nuomonę, manau, turime garbingesnių būdų.

Šiaip *Akiračiai* mano laukiamas svečias.

Nuoširdžiai linkiu visokeriopos sėkmės spaudos darbė.

Jurgis Janušaitis

Daytona Beach, Fl.

JUK SOVIETIJOJE NEKRITIKUOJAMA

(„Išeivija spaudos veidrodyje")

Mano manymu jau laikas nustoti, ar bent sumažinti, dažnai labai jau nešvankią kritiką prieš išeivijos veiklą, o ypač spaudą. Plačioji visuomenė tą laiko nesubrendusių žmonių užsiiminėjimu. Geriau tą skiltį kuo nors pozityviu užpildyti.

K. Radvila

Surfside, Fl.

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 St., Chicago, Ill., 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John St., Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman St., Toronto, Ont., M8Z 2P7
J. VAZNELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą:

Vardas ir pavardė: . . . . . .

Gatvė: . . . . . .

Miestas: . . . . . Valstybė: . . . . . Zip: . . . . .

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.
Chicago, Illinois 60620

Prenumerata $ 8.00
Auka $ . . . . . .
Pridedu čęki $ . . . . . .

ED. CINZAS

TRYS SAVAITĖS LIETUVOJE

Praėjusių metų balandžio paskutinės dienos. Briuselio traukinių stoties privažoje pavasaris ir kelionių kvaitulys. Ranknešiai vagone, belieka paskutinį kartą atsisveikintu su Žiulieta. Ir, žinoma, paskutinį kartą išklausyti patarimus, kaip nepasiklysti be žmonos. Tikriausiai viso pasaulio vienintėlės ir brangiausios šventai įsitikinusios, kad vyrija jų patarimų ir maldų dėka išvengia biauriai nuodėmingų moterų vilkduobių ir visokiausių nelaimių.

Vagono kamaroje randu Maskvon snūduriuojantį anglą. Londono vaikinas nešnekus, aš angliškai kelio pasiklausti tesugebu, taigi neįsikyrėsime. Prokrusto lova greit atmuša šonus. Pastoviu prie lango. Skaitau Žiulietos stotyje nupirktus žurnalus. Nusibosta. Einu pas vagono palydovus.

Vaišinu vyrus kapitalistinėmis cigaretėmis, anie — karštutėle arbata. Palaukit, vaikiai, sakau, atnešiu konjako. Pastiprinsime arbatą ir nuotaiką, tada ir mano rusų kalba pagerės. Miša ir Griša purtosi iš tolo, žegnojasi: dėl Dievo meilės, Eduardai Antonovičiau, nestumk nuodėmin, mums negalima su „kvapeliu" tarnyboje! Vėliau, jau svečiuodamasis Lietuvoje, dažnai girdėjau aikčiojimus, siaubą prieš tą nelemtą „kvapelį", kuris, girdi, siutina persitvarkiusius viršininkus, neretai ir tarnystę atima. Tai išsunkė liaudį Michailas Sergiejevičius! Be ilgų pamokslų, be knygelių—kaip skaisčios atminties garbusis Motiejus Valančiauskis barzdotų carų laikais—taip išsunkė, kad net braškā įstaigose, dirbtuvėse ir kiemsargių slėptuvėse. Nuo amžių sakydavo: kas gėrė, tas ir gers. Klydome! Dabar Lietuvoje nebegeria, stori tranai ir pilkosios liaudies bitelės be „kvapelio", taigi blaivininkų žemė. Kažin . . . Tas „kažin" sujaudino bene prieš du metus mane Briuselyje aplankiusį Lietuvos kultūrininkų ir žurnalistų būrelį. Atvyko jauni, gražūs, o aš, kaip papročiai prisako, sodinu prie staliuko su bonkomis ir užkandžiu. Raginu, glostau alkūnes, bet vistiek neliečia stikliuko. Išsišnekame. Pasiekiame persitvarkymus, skaidrumus ir demokratėjimą, apskui—blaivybę šventą. Tada ir veptelėjau tą „kažin". Nebus skaidriosios, sakau, gamins drumzliną. Vaikinai: negamins, smarkios bausmės. Ak, vaikiai, juokiuosi, karo metu vokiečiai šaudė už samagoną, o vistiek sunkė prūdais. Visi draudimai—vaikų žaismas, ne iš to galo pradėtas. Mokėt už darbą rimtus pinigus, atidarykit rimtas krautuves, duris kelionėms ir be bausmių, prašymų ir įrodinėjimų nustos gėrę. Aišku, su tiek nenusausinsi dvi kartas pūdžiusios markos, bet galima ir taip pradėti.

Su komunistinės Vokietijos ir pusiau komunistinės Lenkijos pasienio policija rimtų kalbų neturiu. Išsigudrinau per tiek metų: vizomis apsirūpinu Briuselyje. Po teisybei nieko aštraus ir nesivežioju: vakarietiški niekniekiai plačios giminės moterims, kelios knygos, cigarečių ir kapitalistinio „kvapelio". Niekada piktai suremti kaktas neteko, bet pasitaikė bogai miegojusių, biauriai pagiringų ar su žmonomis susiriejusių dobermanų, kurie visiškai negerbė tėvynėn brangion keliaujančio žemaičio, knaisiojo ranknešius ieškojo miniatūrinės atomo bombos. Neradę išspausdavo šypsnį. O aš keiksmelių krūvą, lygindamas ir dėliodamas sujauktą turtą. Beje, praėjusių metų kelionėje net neatidariau ranknešių, nesidomėjo. Prisimena linksmas nuotykis prieš krūvelę metų. Ramiai šnekučiuojant su bendrakeleiviu, įpuolė viešpats ir valdovas. Parodė koja ranknešį—atidaryk! Aš—žmogelis lyg ir romaus būdo, net jaunystės vakaruškų peštynėse puldavau į būrį ne snukinėms, o taikydamas, ramindamas Žalgirio mūšin dėl mėlynakės sukilusius brolius žemaitėlius. Bet tada velnias nubraukė šypseną ir kilstelėjo petį: atidaryk, kad toks smarkus; algos man nemoki, kodėl turėčiau dirbti už tave? Atidarė. Paknaisiojo ir vėl uždarė. Tik Vilniuje pamačiau, kad užlaužė raktelį. Pamokino, vadinasi, gyventi ir padoriai su visagale muitine elgtis . . .

Taigi keliaujame. Anglas—Maskvon, aš—į kunigaikščio Gedimino miestą. Londoniškis kaip atsigulė Ostendėje, taip ir nekelia. Plieninės sveikatos žmogus! Nors ir aš ne pūkuose gimęs, ne baltom pirštinaitėm augintas, tačiau po valandos nebejaučiu šonų. Susirandu „Vagai" parašytas noveles. Glostau stilių, vienur nubraukiu, kitur prirašau. Visada panašiai, visus darbelius „paskutinę minutę" gražinu šratinuku. Leidėjai raukosi, tikriausiai ir pakeiksnoja, o vienas atvirai trenkė į akis: tavo prirašymuose ir braukynėse velnias koją nusilaužtų.

Ateina aštuonmetis rusiukas. Šnekutis kaip varnėnas, pasakoja, aiškina sąsiuvinyje paišomą meną. Tėvai dirba Briuselio ambasadoje. Po valandėlės išklydėlį suranda mama. Puošni, bet apie diplomatiją nieko neišmananti—nei labas, nei sudiev, pasišaukia sūnelį ir nubanguoja į pirmos klasės dėžėmis ir ryšuliais prigrūstą kamarą. Vėl vienas. Viršutiniame guolyje miegančio anglo neskaitykim; jis tik biologinio spaudimo priverstas nulipa, pasimankština koridoriuke ir vėl pučia nosinę dūdą. Ir ko žmogus neprigalvoji trisdešimties valandų kelionėje! Daugiausia apie Lietuvą. Kas iškilo, kas nuskendo persitvarkymų šurmulyje? Kokios nuotaikos „Tėviškėje"? Petronis buvo itin palankus mano menkystei, bičiuliškai susirašinėjome eilę metų, o dabar mylista Sakalauskas viršininkauja. Penktu kartu Lietuvon, taigi žaidimai lyg ir žinomi, tačiau neramu. Mielas nerimas, tikriausiai visiems daužosi širdys keliaujant į tėvynę.

Prieš Minską, auštant Gudijos rytui, Miša ir Griša kviečia pusryčių arbatai. Mieli vaikinai, gali rimtai pasišnekėti, gali ir pajuokauti, išgirsti naujausius anekdotus apie čiukšus, valdžią ir persitvarkymus. Bendraudamas su vagonų palydovais, įsidėmėjau du reiškinius: vienas mielai išlenkia paskubos stikliuką, kitas—nė lašo. Ir—abu gryni svetimų kalbų analfabetai. O vagone gi būrys tautybių, tikras Babelis. Ir muitininkai tik rusiškai, ir pasienio policija. Kodėl taip nevykusiai—kas pasakys?

Palydovų „salonuke" susigrūdę ir kitų vagonų palydovai. Jau uniformuoti, kiekvienas atsižymėjęs antpečių žvaigždutėmis. Beje, patogiausioje vietoje, prie atlenkiamo stąliuko, gražutė Nataša ar Olga. Ir, žinoma, armėnų konjako bonkutė. Šalia armėnų gero, bet truputėlį persaldinto konjako pastatau škotišką viskę. Stovi sau taikiai komunistė su kapitalistu, šypsosi, kviečia paragauti. Išragavome. Užsikąsdami belgiškais hormonais maitintu viščiuku ir rusiškais lašiniais. Šitaip gražiai ir atsisveikinome. Jiem Maskvon, o aš išlipu istorinių pusbrolių Minske.

Dairausi „Tėviškės" vaikinų. Purkščia šaltas, tvirčiau rudenį, o ne pavasarį primenantis lietus. Su mylista Sakalausku telefonu sutarėme, kad „Tėviškės" autovežimas paims mane Minske, taigi nėr ko baimintis. Pagaliau privaža atbėga Pranas Karlonas ir vairuotojas. Labas labutis, duok ūsą! Apsikabiname, padaužome pečius. Pranas Karlonas—grynakraujis dzūkas, tik jo pavardė švediška, kažkurios vikingų invazijos prisiminimui palikta. Pamėgau mėlynakį, beveik baltai garbanuotą, amžinai skaidrios nuotaikos dzūką. Vienoje viešnagėje jis globojo, vežiojo ir rūpinosi o išleistuvių vakare vaišino savo vienintėlės ir brangiausios kulinariniais šedevrais.

Važiuojame Gudijos keliais. Briuselyje palikau jau žaliuojantį ir žydintį pavasarį, o čia dar sniego krūvos pakelėse. Pranas traška, pasakoja Vilniaus naujienas. O tavo knygą, girdi, išpirko per dvi dienas. Atvežei kitą? Atvežiau. Čikagoje leistą *Šventojo Petro šunyną* ir *Itališkas noveles*. Vairuotojas Juzekas (gal ir Antekas, gerai nebeprisimenu) prie tylos linkęs žmogus. Išgirdęs, kad jis kartais nebesugaudo „graikiškos" mūsų linksniuotės, sulankstau keletą lenkiškų sakinių. Nelaužykite liežuvio, juokiasi vaikinas, aš puikiausiai susišneku lietuviškai. Iki Vilniaus keli šimtai kilometrų, bet nenusibodo.

* * *

Gyvenu „Neringos" viešbutyje. Prašiau, kad išskirtų „Neringą", nes „Lietuva", kurioje svečiavausi prieš du metus, toli nuo miesto centro. Maitinausi viešbučio bare ar restorane—kaip man patogiau. Beje, baro tik vardas likęs, be kavos, arbatos ir vaisvandenių nieko aštresnio nerasi nė su žiburiu. Išdžiovino baro lentynas, bet nereikėtų būti pamaldesniems už popiežių. Bent ten, kur susiburia įvairiausios tautos su savo papročiais, pomėgiais ir pokalbių ritualu.

Nusausintoje „Neringoje" tik restorane drebančia ranka įpila „šimtą gramų". Prie valgio, be jo—uždrausta. Vieną priešpietį, aplanko mielas bičiulis Juozas Baltušis. Jis pasakoja—aš klausausi, pasakoju aš—jis klausosi. Vidudienyje einame pietauti. Susirandame patogią vietelę užsienio turistams skirtoje aukštumoje.—Pietausite,—šypsosi Elytė ar Marytė. Nuje, sakom, tą ir aną lėkštėse, o kol atnešite, išbudinsime prisnūdusį pilvą šampanu. Ai, berneliai, ai mielieji, dūsauja mėlynakė gražuolė, be antros valandos negaliu. Gražbyliauju aš, meiliosios literatūros retoriką auksina Lietuvoje mylimas ir gerbiamas Juza, bet mergužėlė vis savo: užginta, prisakyta, užmūryta, pagaliau aš ir rakto nuo stebuklų spintos neturiu. Apšvelgiame raktą gilioje kišenėje saugančią. Veidelis akmeninis (kaip paryžiečio Monèiaus skulptūros), akys mėlyno plieno, taigi nėr ko aušinti burnos. Taip ir pavalgėme sausai. Lygiai antrą, jau girkšnojant kavą, prisiminė mus.

Šnekant apie dabar pažabotus girkšnojimus, prisimena kažkurio „sąjunginio kalibro" gudruolio oficiali nuomonė: anksčiau gėrė iš vargo, o tarybiniais laikais geria iš džiaugsmo. Kažin ar taip buvo. Vienas kitas tarybinės santvarkos šmeižikas ir purvintojas primindavo, kad šitaip nuodijant liaudį nebeužilgo reikės pradėti verkti. Ir pradėjo. Po Sibiro Mokslų akademijos bombos. Na, apie bombas gal nereikėtų šnekėti, mokslininkų nuomonė Politbiurui ir šiandien viešai nerodoma, nors stipriai supurtė neklaidingumu pasipuošusias liaudies geradarių galvas. Tarp kitų masinio alkoholizmo pasėkų randame ir tai, kad kiekvienais metais Sąjungoje gimsta milijonas nenormalių kūdikių. Girtų nelaimės darbovietėse, moralinis smukimas, kriminaliniai nusikaltimai, šeimų irimas ir taip toliau. Vertinkime Gorbačiovą vienaip, vertinkime kitaip, bet ten, kur jis protingiau tvarko (ar bando tvarkyti), kasdienybė jaukesnė.

Lankau gimines, bičiulius. Visada taip, kiekvieną kartą „Tėviškė" išskiria tris dienas, o paskui pasikviečia viešnagės eigai aptarti: kokie pageidavimai, kurios leidyklos, redakcijos, istorinių ir meno vietovių lankymas, susitikimai su skaitytojais ir išvykos. Lietuvos šaltoko pavasario rytelį, pusryčiaujant viešbučio bare, ateina dailininkas Kazimieras Žoromskis. Prieš pasukdamas visokiausių tapybos vėjų blaškomą laivelį tėvynėn, Kazimieras prisėsdavo ir mūsų troboje Briuselio užkampyje. O aš, buvodamas Niujorke, užsukdavau į jo mansardą Manhatano valsčiuje. Kazimieras—kilniai rimtas

(tęsinys 15-me psl.)